

INTERVIJU SA ŠĆIPOM MALJUŠI

Priština | Datum: 2. juni i 13. oktobar 2013

Kohëzgjatja: 129 minuta

Prisutni:

1. Donjeta Beriša (Vodila intervju/kamera)
2. Igbale “Igo” Rogova (Vodila intervju)
3. Kaljtrina Krasniçi (Kamera)
4. Nicole Farnsworth (Vodila intervju)
5. Šçipec Maljuši (Intevjuisana)

Simboli komentara u transkriptu:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuisani obja njava gestovima

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo

Fusnote su redaktorski dodaci koje daju vi e informacija o mestima, imenima ili o izrazima

š

Nicole Farnsworth: Pričajte nam o vašom detinjstvu?

Šćipe Maljuši: Moje detinjstvo je bilo veoma bolno jer mi je umro otac, koji je bio prvi apotekar na Kosovu, kada sam imala tri godine i ostavio moju dvadeset četvorogodišnju majku udovicu. Naša kuća je bila kuća aktivista još od mog pradede, Hadži Zeke¹, dede pa do ostalih, svi su bili u toku borbe za oslobođenje ili slobodu Kosova i nacije. Bila je to veoma teška smrt za nas, a posebno za moju babu je bila veoma bolna. I za mene je bila veoma bolna jer sam bila prvo dete i otac me je mnogo voleo, tako su mi rekli, jer ga ne pamtim. U trenutku kada sam ja to shvatila, kada sam shvatila moju veliku bol, ja sam odlučila u toj mojoj detinjoj glavi da budem jedno veselo dete. I ja sam svoj život ispunjavala zabavom, znači bila sam *clown*, da uveseljavam druge da bih odagnala bol. I dok sam ja tako rasla, počela sam da idem po naselju: malo po malo, ja bih išla po kućama koje su bile u žalosti i naterala bi ih da se smeju i da budu srećni. Moj cilj od malih nogu je bio da donosim radost, tu gde je tuga, i to me prati sve do danas.

Ali, kao dete sam odrastala u veoma tradicionalnoj i konzervativnoj porodici, u porodici gde je vladao red, gde je moja baba bila kraljica (nasmejala se), a takvom su je smatrali svi u Peći. Bila je među prvim ženama koja je išla na konvenciju časnih sestara da nauči da piše, da čita i da se vaspitava. Bila je u to vreme veoma obrazovana. Bila je među prvim ženama koja je donela modu u Peć, izlazila je doterana i sa šeširom, sa veoma lepim stvarima iz Grčke i Turske i bila je ne samo jedna moderna žena, već i veoma pametna.

Pošto sam ličila na oca, ona, moja baba, se veoma mnogo vezala za mene, tako da sam ja spavala s njom i ona je odlučila da me učini čovekom. Znači, ona je rekla: “Treba da te pripremim da budeš čovek.” To da budem čovek ja nisam razumela šta znači. Znači, ja sam čovek sa dve noge, ja već postojim kao čovek. “Ne, ti nisi čovek dok ne postaneš čovek, dok ne budeš služila zemlji, naciji i dok ne budeš služila narodu.” Zbog toga, ona me je učila mnogo čemu, učila me je o svemu, kako da radim i kako da se ponašam prema ljudima. Ja sam kao dete bila veoma znatiželjna, želela sam da znam o svemu i postavljala sam mnoga pitanja. Postavljala sam neumesna pitanja, jer u ono vreme kad je bilo mnogo pravila, kada bi devojka postavljala pitanja, ona su bila neumesna. Kada bih postavila neumesno pitanje, moja bi mi baba stisnula ruku i rekla: “Ovo nije mesto za takvo pitanje”. I, ponekad me je i tukla, jer, naravno, ja sam bila veliki buntovnik.

¹ Nacionalni albanski junak

Na primer, jednom sam otišla sa dečacima da se igram, igrala sam mnogo sa dečacima. I, u ovoj našoj mahali je bilo dosta dečaka i devojčica, ali su devojčice bile mnogo pasivnije a ja sam bila šef svima, dečacima i devojčicama, jer sam ja uvek bila u akciji. Jednog dana smo otišli da krademo džanarike², džanarike su bile zeleni plodovi šljiva. Odosmo da krademo džanarike koje smo stavljali ispod bluze {pokazuje rukama}. I, našta drugarica Nazlija, jedna ona - to su bile njene džanarike, je došla kod moje babe i rekla joj: "Tvoja unuka krade džanarike u mojoj bašti." Naravno, moja baba me je ubila na mrtvo, tukla me je, tukla i tukla, jer sam joj uzela obraz. Ja sam onda uzela sekiru da Nazliji otkinem glavu što nas je izdala. Odoh ja sa sekirom na njena vrata, naravno, izašla je njena majka, ja sam imala sedam godina, ali u u meni je albanska krv pa hoću da otkinem glavu nekome u toj dobi (smeje se). I, kada je izašla njena majka oduzela mi je sekiru i otišla kod moje babe i rekla: "Tvoja kćerka je htela da odseče glavu mojoj kćerki." I opet me je baba na smrt pretukla, tako da sedam dana nisam ustajala dok su mi noge bile kao zebrine od konopa. Ali, Nazlijina majka nikad nije vratila sekiru, znači za mene je važnija bila pravda: ona nije vratila sekiru, ja sam krala džanarike, ona mi je ukrala sekiru i tako je to bilo, ali sudbina te sekire nikad nije rasvetljena. Ja sam popila batine, Nazlija je špijunirala i sve to što se desilo je ostala kao jedna uspomena. Žao mi je Nazlije, ona se sada nalazi u psihijatrijskoj bolnici, dok su svi njeni umrli. Ja sam htela da idem da je posetim pre dva dana, ali smo imali neke smrtne slučajeve pa nisam stigla, ali sledeći put kad budem došla u julu otići ću da vidim Nazliju jer joj dugujem. Imam dug prema uspomenama da se sretnem s njome, a i zbog toga što nema nikoga, da pokušam da joj pomognem, da joj pomognem da se priseti prošlosti, da joj pomognem ako je ta pomoć moguća. Ali, ja nikad nisam zaboravila Nazliju iako je to bilo u vreme kada smo bili deca.

Nešto čega se rado sećam su groblja. Mi, kao deca smo se igrali na groblju, ovde je bio park koga su zvali „Malo groblje“. Pošto sam ja bila bliska sa smrću, taj moj odnos je bio zbog oca, nikako se nisam mogla pomiriti sa činjenicom da mi je smrt odnela oca, tako da sam se ja stalno borila da dokažem da smrt ne postoji, da i posle smrti život postoji. I, svi mrtvi su za mene bili vojnici. I turski vojnici koji su bili tu sahranjeni još iz doba turske okupacije. I, kada su jednog dana odlučili da to groblje pretvore u park i da razore to groblje, ja sam bila užasnuta jer time će moja davnašnja bajka koju mi je ispričala baba nestati zajedno sa svim tim vojnicima. Za mene je nestajao svet u koji sam verovala ukoliko bi pomerili kosti vojnika, tako da sam organizovala decu da spasimo mrtve vojnike. Kad dođe sva ta mašinerija da prekopa groblje, ja sam sa decom skupljala delove kostiju i pokušala da kompletiram kosti za jednog čoveka. Kada bismo nalazili kosti od ruke, mi bi pokušali na sastavimo ruke, kada bismo našli glavu, mi bismo je stavili u najlon, jednu po jednu: da sačinimo ljude, da sačuvamo vojnike da ih ne unište mašine. U međuvremenu je došla moja baba, koja je, razumljivo, reagovala: "Deca mogu da se inficiraju jer diraju kosti koje mogu da prenesu neku bolest." Dođoše i drugi roditelji, okupirali su nam projekat i povedoše nas; istukli su nas sve koji smo se tu zatekli, odrali su nas. Ja sam bila mnogo mala, sitna sa velikim ušima i tako je i to ostala samo uspomena. Znači, još kao dete sam želela da oživim uspomene iako se radilo o mrtvim stvarima, ali ja sam se borila da ih održavam u životu.

² Vrsta ranih šljiva

Bila sam veliki đavo, bila sam van vremena i van pravila i kao dete moji su sa mnom imali velike probleme. Nije zato bila kriva porodica, koja je bila jedna veoma tradicionalna porodica u Peći, bili su mnogo dobri, mnogo pametni. Sa ove druge strane, ovde, možete ih sve videti na ovim slikama ovde, moj deda je bio predsednik Đakovice, revolucionar, evo, s druge strane {pokazuje na zid}. Svi su oni bili velike patriote, bili su u vezi sa državom i ratovali su. Jedno dete kao što sam bila ja, uvek je mogla dovesti u opasnost njihovo ime sa svojim budalaštinama. Morao si da se ponašaš kao vojnik a ne kao dete, a ja sam se ponašala kao dete. Ja sam se igrala sa dečacima, uvek sam bila jača od svih dečaka i devojčica koje su bile brojne, ali ja sam bila više kao muško, nisam se ničeg plašila. Imali smo brojne avanture. Recimo, tokom jednog intervjua sa jednim mojim drugom pre nekoliko noći, pozvao me je jedan bivši drug kod kapije i reče: “Mi smo se svi plašili Šćipe, jer ona se nikoga nije plašila osim svog strica.” On se meni činio ogromnim, postao bi strašan čim bi povišio glas, tako da sam ja drhtala čitavim telom. Kada bi mi opalio jednu ovakvu, ja bih tamo odletela {pokazuje rukama}. Mene su mogli da me malo smire jedino batinama, drugačije nisu mogli da me smire osim batinama.

Imala sam velike snove. Želela sam da idem preko ovih rugovskih planina, jer se ovde u Peći nije ništa dešavalo, ljudi su se rađali, radovali su se muškoj deci, zanemarivali su žensku decu. Devojke bi se udavale, momci bi se oženili, bebe bi se rađale, ljudi bi umirali. Svi. I, cirkus je dolazio jednom godišnje. Cirkus je dolazio, ne znam odakle, a ja sam imala želju da igram u cirkusu...

I, ja bih se prikrala cirkusu i gledala devojke na trapezu; bio mi je san da igram u cirkusu, jer nigde drugo nisam mogla igrati, kad primetih jednog veoma lepog momka, uđoh u njegovu kabinu. I, dok je on stavljao masku na lice da bi igrao klovna, ja sam stajala iza njega i kad je on okrenuo glavu ja sam ga poljubila; bio je to prvi polubac jedne petnaestogodišnjakinje i to sa mladićem iz cirkusa. Kad sam izašla, pala sam; on me je izbacio napolje: „Izađi, izađi“ - jer ja sam bila mala, ali, u redu, bio je to moj prvi polubac. Izbacio me je otuda napolje, tu negde gde su bili parkirani njihovi kamioni a ja sam pala, jedan pas me je ujeo, ugrizao mi je nogu i krv je potekla (smeje se). Isteklo mi je dosta krv, dođoh kući, baba kao general mrtve vojske me je obrisala, moja baba je bila general (smeje se), kada me je počela tući: “Šta ti se desilo sa nogom?” “Ujeo me je pas.” “Gde te je ujeo pas?” “Kod cirkusa”. “Šta si tražila tamo? E sada ću ti ja pokazati, nikako da postaneš čovek, nikad nećeš biti čovek.” Odrala me je: bam, bam, bam [pokazuje kako ju je baba istukla]. Ja sam vrištala. Ona: “Još te nisam taknula, što vristiš?” Ja sam zvala komšije: “U pomoć! Spasite me, baba hoće da me ubije.” Dobro, spasila sam se još jedan put. Tako...

Prvi san je počeo da mi se realizuje sa prvom televizijom. Imala sam sedam godina kada smo kupili televizor, jedini u mahali [naselju] smo imali televizor i sva deca bi se skupila da gledaju - a tada se davao Miki Maus [Mickey Mouse]. Mi smo se svi zaljubili u Miki Mause, kuku majko, koliko je to ime bilo lepo. I, ja sam odlučila, pošto je život na televiziji bio lep a ovde se nije živelo jer je bilo mnogo žalosno i samo batina, znači, ja sam odlučila da uđem u televizor. Idem, probam da uđem u televizor, probam s jedne strane, ne ide, probam s druge, ne ide. Onda uzmem jednu kutiju, isečem je, napravila sam kao televizor uvukla glavu unutra i tako sam izašla po gradu: “Dobar dan, danas slušate poslednje vesti”. I, ljudi su počeli govoriti kako je ova devojka od Maljušaja poludela (smeje se), i dođoše kod moje babe. Opet batine... “Kako si izašla tako sa kutijom da nam uzmeš obraz?”-

tako, ja sa kutijom ulicama Peći. Znači, tako sam se ja ponašala.

Bila sam mnogo... Imala sam fotografsko pamćenje, nisam morala mnogo da učim. Bilo je dovoljno da samo jednom bacim pogled i ja sam sve znala napamet. Stvarno je bilo interesantno kako sam mogla naučiti tako odjednom. Naravno, u školi sam imala sve petice, ali mi je bilo tako dosadno u školi. Nastavnici su bili mnogo dosadni, učenici su bili mnogo dosadni, jer su oni bili ovakvi {pravi poziciju kamena}, nisu bili pokretni. A ja sam morala da radim nešto interesantno, da skočim sa pendžera³ samo iz zabave. I, u školi sam bežala iz učionice, skakala sam s pendžera. Imali smo jednu drugaricu Kimetu, bila je perfektno dete, i kosu je imala perfektnu, i haljina joj je bila perfektna. E, Kimeta je mnogo volela da jede. Uvek je donosila doručak u školu i tokom nastave bi zavukla ruku u torbu, uzimala hranu i jela. Ama, ja volim da jedem, ali ona nikad nijedan zalogaj nije podelila sa mnom. I, jednog dana ja sam našla jednog crknutog miša, zamotala sam ga i stavila Kimeti crknutog miša; da bi joj ukrala hranu ja sam joj stavila crnutog miša (smeje se). I ona zavuče ruku, pažljivo opipava, on mek, a kad je videla da je miš, onesvestila se. Da znaš kako me je učitelj uhvatio (smeje se), učitelj me je uhvatio za revere, noge su mi ovako visile {pokazuje prstima kako su joj visile noge} nije me pustio da hodam, uhvatio me je tako i izbacio kroz vrata napolje. Znači bila sam mali monstrum, ali iz razloga što su uslovi bili dosadni a ja nisam imala drugi način da se zabavim. Takve stvari smo radili u Peći.

Sve je tokom mog odrastanja bilo teško otkriti (smeje se), jer niko me nije pripremio za bilo šta, niko mi nije objasnio prirodni proces koji se odvija kod devojčice. Kada sam se ja rodila, moj otac je očekivao sina, ali sam se rodila kao devojčica i to mnogo sitna, rekli su mi da kad sam se rodila bila sam koliko jedno maće, toliko {pokazuje rukom kolika se rodila}, i plus sam imala velike uši. Znači, moj otac je uzeo scotch tape, ne znam kako se drugačije kaže za selotejp, i zalepio mi je uši da mi se isprave. Ja u kolevcu, on je hteo da me pravi lepšom, nikako nije uspevao da me učini lepom. Mnogo su se trudili, ali ja nisam jela, plakala sam, znači od tada sam imala neku averziju - kuku šta me čeka u životu. I kada sam odrasla, deca iz mahale su me zvali „glava od belog luka“ i „golouška. Znači, ja sam odrastala sa svim tim kompleksima, kao „glava od belog luka“, ali sam bila pametnija od svih tih „lukovina“ koji su bili. Veoma lepo... jednog dana sam bila na Rugovskim planinama, imala sam deset godina, tada smo leti išli na planinu da letujemo, tri meseca smo boravili tamo i ja sam jahala konje kao oni mali rugovci. Imala sam jednog druga, Zeku, bio je fantastičan, ja i taj Zeka smo bili najveći đavoli. Ustali bi rano i u pidžamama jahali neosedlane konje, konje bez ičega smo jahali. Moj deda samo što nije ispustio dušu kada je to video, jer je kazao da ako padneš neće ostati živa, ali sam ja veoma dobro jahala. Hvatali smo zmiје i njima plašili babu ili tetku, ko nam se nađe tu ili bismo ih prosto bacili, tako da je bilo reagovanja. Jednom smo muzli žensko magare, imala je sivo mleko i dali smo teletu da pije mleko od ženskog magareta. Hteli smo da eksperimentišemo da vidimo šta će se desiti i, naravno, ništa se nije desilo.

Jednom sam uzela jednog zeca i učila sam ga da hoda kao pas. I, vezala sam zeca konopcem, ali zec je zec, nije hteo da hoda kao pas. Ja sam zeca zavolela mnogo, tako da sam ga unela u kokošinjac da ga čuvam kako bi se i sutra igrala snjim. To je bilo na rugovskoj planini i sada, normalno, moja

³Turski: prozor

baba, moja baba je bila glavni element u mom životu. Obožavam je, i dan danas su žive uspemene na nju. I, baba me zove: "Gde je zec?" "Ubacila sam ga u kokošinjac." "Kako more u kokošinjac, sad će ti buve pojesti zeca". Aaa..ja ću da ubijem buve, uzmem sprej za cipele i odmah po zecu...tak, tak, tak, onda uzmem sprej za muve, pa njime poprskam zeca, naravno zec se oblizao i crkao. Kakava tuga, sahrana zeca je bila veličanstvena, stavili smo ga u kutiju za cipele, otvorili smo grob, ja sam ga oplakivala i patila misleći da sam ga ja ubila ne znajući da je sprej otrovan. Bilo kako, tokom noći seoski psi su iskopali grob i pojeli crknutog zeca. Uh, kakva smrt, suočavanje života i smrti je bilo... Možeš zamisliti komadiće zeca kojeg su raskomadali psi. Strah od ozbiljnosti života je bio veoma veliki. Ja sam imala deset godina kada sam se igrala sa Zekom na planini i odjednom mi je među nogama potekla krv, ja sam se prestravila. Šta je ova krv, nisam znala šta je. Odem kog babe: "Oh, kuku majko, ubila sam se, krvarim." "Hajde, ubila si se, nije to ništa, proće će to." Krvarenje ne staje, ja idem i sakupim malo lišća, ne znam kako da zaustavim krvarenje pa koristim lišće. Ne sedim upošte kod kuće, već po planini, ne znajući o čemu se radi. I ja se vratim, tetke sele i prave slatkiše jer sam ja postala žena. Kuku, u kakav sam plač ja udarila, kakva sam, more, ja žena?" Ne, sad si postala žena, ne možeš više da se igraš sa Zekom. "Kako ne mogu da se igram sa Zekom?" "Sad si postala žena, ova krv pokazuje da ti ne možeš da se igraš sa Zekom." Deset godina, more, treba da se igram... Bio je to prelazak deteta u ženu, bilo je to za mene veoma tragično. Jer, nisam znala šta to znači biti žena. Dobro, prošlo je i to. Prošlo je nekako, izdržala sam nekako tih deset godina. I, počela je škola, počeo da mi brane ovo, da mi brane ono, ne možeš da se igraš sa dečacima, ne možeš da se penješ po drveću, ne možeš da skačes po groblju, nema ništa. Možeš da se igraš samo sa nekim pametnijim devojkicama, bilo je to totalno ograničenje. Sa onim budalama ne možeš, tako mi je rekla baba. Ta i ta je budala, ne ostade niko, a ja samo pitam: a ja? Tebe moramo napraviti čovekom. Ne trebaju ti drugarice, treba da postaneš čovek. Znači, proces stvaranja čoveka. U, vala, došla mi je duša do nosa. Kao četrnaestogodišnjakinja sam odlučila: revolucija. Treba totalno reagovanje, treba ovima da nešto objasnim, treba da naučim nešto ovu moju porodicu jer oni ništa neće da razumeju. Ja sam odlučila da pobegnem od kuće. Čitala sam neki časopis, jer sam mnogo čitala, kad naiđoh na tekst "Tom Džons pomaže talente među siročadima". Razmišljam ja, ja sam siročić, otac mi je umro, majka ne figuriše nigde, ionako je ostala tako osetljiva a ja siročić, a po mome sam mnogo talentovana: da slikam da, da plešem da, pesnikinja da, šta god hoćeš. Bila sam tatamata, ja sam odlučila da idem do Tom Džonsa, ali kako da idem do Tom Džonsa? Plan: prvi plan je ukradem majci pasoš, drugi plan je ukradem dedi pare, imali smo para, mi smo bili deca bogataša. Dedu sam zvala oče, pare je čuvao u jednom sanduku gore, bio je trgovac, para koliko hoćeš. I, pare su slagali u sanducima. I ja, hajde: "O, majko, imam kućni zadatak da nacrtam rimski pasoš i novi pasoš, jel imaš ti pasoš?" "Imam, majko." "Hoćeš li mi ga dati da vidim kako izgleda?" "Da, evo pasoša." Uzmem ja majkin pasoš i tobože crtam, ali gledam gde ga ona ostavlja među knjigama. Ha, pronašla sam! Uzmem pasoš i odem gore na tavan i iz dedinog sanduka uzmem pet hiljadu maraka, za koje si u to vreme, '70-tih, mogao da kupiš stan, skoro kuću. Napunim ti školsku torbu sa pet hiljada maraka i pozovem jednog druga i kažem mu: "Pronađi mi jedan taksu, da me odvede negde van države." Sve je isplanirano, mi smo sa školom trebali da idemo u kino, davao se neki film i čitava škola je išla da gleda taj film. I ja tobože idem da gledam film, ovi ne znaju, vratiću se kasno. Ja ujutro umesto u školu, uđem u taksu koji me

je čekao ispred vrata, ja mu izbrojah pare. Napunila sam taksi voćem i povrćem, jer sam znala da su u Bugarskoj siromašni, pa kad budu videli voće i povrće neće gledati u mene... Gledala sam filmove, čoveče...i oni uzimaju povrće i voće. Stavila sam jedan jastuk ovde {pokazuje na krilo} sa crnom keceljom, nosile smo kecelje, metnula sam jedan jastuk, izgledala sam kao da sam trudna. Maramu na glavu, ko majka na slici, jer je ona od očeve smrti nosila crnu maramu, i, krenusmo. Stigli smo pre ponoći na granicu, kad smo stigli na granicu sačekali smo smenu straža. I, pet minuta pre nego li je smena nastupila, oni prvi su bili umorni, oni drugi još nisu stigli i mi pravo kolima. Oni me gledaju, ja muslimanka, trudna, malo mlađa, nisu mnogo obratili pažnju, tap, otvore, voće i povrće, limuna i svo što hoćeš i, tako mi Boga, pogledaše pasoš, prošli smo. Dođosmo do Bugara, oni otvoriše, voće i povrće, limuna sve što hoćeš, sve pokupiše, totalna konfiskacija, nisu se obazirali na mene. Prošli smo, dođosmo do Turaka, tap jastuk u kolima, minić dovde {pokazuje dužinu}, kad su mi videli noge nisu me gledali da li sam majka ili nisam, prošli smo. Dođosmo u Istanbul.

Kuku majko, u Istanbulu. Bio je hotel „Kent“ sa pet zvezdica. Odoh ja u hotel „Kent“ i prva stvar koju sam uradila je bila da kupim garderobu od crne kože i jednu kapu, tako da sam postala kuler, znaš. Tada je bilo *hippie time*⁴ i ja sam počela da gledam kako da stignem u London. Bre ovamo, bre tamo... bre druži se sa Amerikancima, sa drugima. I, stigla sam da idem na koncert Zeki Muren-a, on je bio *star*. Dala sam mu jednu crvenu ružu, on mi je poljubio ruku što je za mene bio veliki događaj, da mi Zeki Muren poljubi ruku. Obično ništa, *lolihop*, budalasto dete: ja bi samo uzimala šećer, na ulici sam se družila sa *hippie*, s njima sam se muvala. Ovde kod kuće je nastao smak sveta, na kraju su otkrili da sam pobjegla od kuće, to je bilo nešto strašno za moju porodicu. Ali ja nisam bila pobjegla da se udajem, što je bilo pozitivno, jer sve devojke su samo bežale kod muževa. Ali ja nisam pobjegla kod muža, ja sam pobjegla iz države. Ovo je bilo nešto ogromno. Šta da se sada radi, proglašen je dan smrti, moja baba je otvorila vrata da primi saučešće. Ona je tražila da joj donesu unuku, živu ili mrtvu da mi je dovedete, jer ja ne mogu da živim bez nje. Hoću da znam gde joj je grob. I počeo je Interpol da me traži, po čitavoj Evropi. Otkrili su da sam u Turskoj, onda je počeo Interpol u Turskoj, došli su tri puta u Tursku majka sa stricem, ali nisu mogli da me uhvate. Išla bi tamo amo, ali sam im izmakla. Na kraju, jedan drug koji je bio angažovao taksi je došao u Tursku i kaže mi: Hoćeš li da ideš u London?” “Da, more.” “Ali treba da pokrademo jedan dućan.” Nema problema. Ti ćeš da ideš u dućan, ja ću šarmirati čoveka u dućanu. Ti ćeš razbiti kasu, jer sam ja potrošila pare, potrošila sam ih. Skoro sam sve potrošila. Na kraju, sam sve potrošila. “Hajde da pokrademo te pare, pa platimo jedan brod i odemo do Londona.” Nema problema. Znači, ja sam trebala tog starca da nekako namamim nekim seksi ponašanjem ili tako nešto, znaš... Dobro, ja se spremam da budem neka „Mata Hari“, kad dođe policija. On me je bio izdao, jer je policija poslala Feridu, našli su bili taksistu, a ovaj je ispričao Feridu, taksista je ispričao u kojem me je hotelu ostavio i tako je izvršena izdaja. I ja se spremam nekako da napadnemo ovaj dućan, kad eto ti policajca. I, on kaže: “Izvini da li ti je ova malo poznata?”, pokazuje mi sliku, reko: “Vala, to je tvoja kćerka?” Gledam samu sebe a ja na turskom kažem “tvoja kćerka a?” “Ne, ne”, kaže on “ova nije

⁴ Vreme hipika

moja kćerka, ovo si ti.” Ne, ne, “Ben, jok⁵” nisam ja ta. I on vadi sliku majke, pokazuje mi, ja gledam moju majku. O Bože što me suočavate sa stvarnošću: “Što je lepa ova tvoja žena.” “Ne”, reče, “ovo je tvoja majka.” “Ne, nije moja majka.” “Dobro”, reče, “kaži ko ti je otac?” “Evo ovde je taj i taj.” “Hajde ti u policiju, jer turske devojke ne odsedaju u hotel. Kažem mu da me je otac doveo na doručak. Kaže: “Otac? Turski očevi ne dovode kćerke u hotel.” “Dođi da vidimo ko si ti.” I uze on mene, ja sam pokušala da pobegnem, ali me uhvatiše kao miša, malo dalje, svi su bili došli kolima, jedno sto policajca tamo. Uzmu me i uvedoše u kola, a ja sam pokušala da pobegnem jedno tri puta, odvedoše me u jugoslovensku ambasadu, u ambasadu bivše Jugoslavije, gde je bio jedan veoma pametan ambasador. Kaže: “Devojko, ti imaš 14 godina, mi moramo da te vratimo kući.” “Ne može, ne možete da me vratite kući, ubiće me, ne mogu da se vratim kući.” “Poslaćemo te avionom do Beograda.” Ja ću skočiti iz aviona, vi me ubacite u avion, ja ću iskočiti iz aviona.” Ambasador se uplašio, reče: “U protivnom, ja ovde ne smem da te držim, jer ti si mnogo opasna, ako te zadržimo, ti ćeš opet pobeći, ako nam opet pobegneš mi te više ne možemo naći.” I, u zatvor, smestiše me u zatvor, bio je kraj Ramazana, početak Bajrama. Uzeše me na vratovi...smestiše me u zatvor, ja u jednoj ćeliji. Tamo su bili muški, ja sam ti tu bila smeštena. Bio je jedan zid napola srušen, ja pocepah moj kaput, zakačih ga za cipele pa ga prebacih preko zida, popeh se na zid pa preskočih s druge strane zida, kada me je tamo primetio jedan policajac i vratio me je unutra; ja sam po drugi put pokušala da bežim iz zatvora.

Dovedoše jednu stariju ženu a ja kao pravo dete lupam po zidu, vrištim, kažem bolje da poludim, možda mi dovedu psihijatra, oni me povedu kod psihijatra a ja pobegnem. Da, da, pravila sam planove kao u filmovima, spremna. Kao što rekoh, dovedoše ovu ženu, rekoh: “Da povedem ovu ženu do kupatila, jer ona je žena?” Oni rekoše: “Hajde, povedi je u kupatilo.” Ja je povedoh do kupatila i pobegoh. Na izlasku naiđem na generala, uhvatio me je za kosu i ubacio unutra; nisam se spasila. Dovedoše i neke prostitutke, one bi me dirale, vukle za uši, morala sam s boriti, jedne noći su bili doveli njih jedno deset. Ja mala, ja ovako, {zauzima odbrambeni položaj} da me niko ne dira, slike iz pakla. Jedan policajac se bio posebno zaljubio u mene, progutao je mamac, donosio mi je hleb, jer u Turskoj ako nisi imao para da platiš hranu nisi imao šta da jedeš. Taj zatvor je bio tranzitni, i, taj momak mi je donosio da jedem, delio je hleb sa mnom; posle mi je pisao, deset godina zaredom mi je pisao. Bio je mnogo dobar, bio je sladak. Dobro, u to vreme me nije interesovao mnogo. Dođe moja majka sa stricem da me uzmu, kijamet⁶, došao je sudnji dan. Kažu mi: “Imaš dva izbora, izaći ćeš pred sudiju a mi imamo jednu ženu koja će tražiti da te usvoji. Ako želiš, možeš da ideš sa tom ženom, ako ne, onda ideš sa tvojom majkom.” Izvedoše moju majku i tu ženu, plavušu, obučena u teget kostim sa jednom belom linijom, sećam se, bila je mnogo lepa. Ah, kakva lepota. Da idem sa tom ženom bi bilo fantastično, posmatram ja tu ženu. Kažu mi: “Ova žena želi da te usvoji, a ova druga žena je tvoja majka.” Ja nisam nikako htela da priznam da je ona moja majka, nije moja majka. Moja je majka crnka, stavila je crnu maramu, mala, bila je, da, bila je. “Zašto bre, majko, si nam napravila sve ove crne stvari?” Gledam je, mislim da li mogu da idem kući sa ovom ženom? Ne bre, ne mogu. Mislim, sa ovom drugom ženom, sa ovom princezom bi morala

⁵Turski: Nisam ja.

⁶Turski: samk sveta, sudnji dan

živeti ovde, ne bi mogla živeti jer ne znam turski. Hajde, idem sa ovom mojom majkom; uze me ona zajedno sa mojim stricem, i samo što smo izašli kroz vrata, uhvatiše me i zavezaše konopcem ovako {zauzima poziciju kako je bila vezana}. Povedoše me kod jednog rođaka, uvedoše me u jednu sobu bez prozora i zatvoriše vrata. Pored toga, poduprli su vrata stolom i stolicama samo da ne pobežnem. Majka me je postavila pored zida da spavam. Ja se njoj žalim da je usko, a ona: "Hade, tako ti majke, bolje ti je s'te strane", "Zašto tamo? Hajde da ja spavam sa ove strane." "Ne", reče, "ja ću spavati s ove strane jer sam ti se užešla." Kakva želja, nije mi dozvoljavala da mrđnem. Čitava porodica me je gledala u čudu. Dođosmo u Peć; kada smo stigli na granicu bivše Jugoslavije, došao je onaj onaj oficir koga sam bila prevarila. Opalio mi je jedan šamar i rekao: "A, ti hoćeš da pobegneš?" Opalio mi je još jednu šamarčinu da mi se glava okrenula za 360 stepeni.

Batine su bile svakodnevne. Prođosmo mi i stigismo u Peć. Kad stigismo u Peć, mislila sam da će me ubiti, ali niko nije reagovao. Dovedi su hodžu da nadamnom peva dua⁷, da istera đavola iz mene. Rekoh, srećno bilo, ušao je đavo u mene. Nešto je otpevao, ali niko ništa nije pričao. Kazna je bila mnogo bolna, ćutanje. Dogovorio se čitav grad da me totalno ignoriše i ja postadoh senka sa petnaest godina, nisam ni napunila petnaest, imala sam četrnaest godina. Zamisli, išla sam gradom, žene bi izlazile na prozore, taka, taka, taka pričale jedna sa drugom, ali meni se niko nije obraćao, ni kod kuće, ni u školi, ni nastavnici, ni učenici. Bilo je to mnogo bolno, sada mi se plače (plače). Šest meseci, totalna kazna, dok jednog dana kad stigoh kući iz škole vidim da moj stric stavlja rešetke na prozore. Pitam ga: "Zašto stavljaš te rešetke?" On reče: "Da ne uđu lopovi." Ja: "Mi nemamo lopova." On: "Lopovi." Dobro, zatvoriše mene, odvojili su me od škole i zatvoriše me u tu sobu godinu dana. Nema škole, nema knjiga, skratili su mi kosu. I ja ostadoh u svom svetu, ali moj svet je bio veoma lep, na čelu sa ovima iz druge palnete - ja sam pročitala neke stvari koje sam bila napisala pre, ja sam pričala sa ljudima iz drugih planeta, jer nisam imala s kim da pričam osim sa zidovima. I ja sam zamišljala kako oni dolaze i pitaju me: "Koja je tvoja želja? Jer mi smo tebi na usluzi." I ja bih im rekla: "Pojedite moju porodicu, nek potpuno nestanu." (smeje se) Šta znači da dete bude buntovnik i revolucionar. Ja sam ostala godinu dana u kućnom pritvoru i tu se razvila moja mašta. Stajala sam kod prozora kada su dolazile drugarice iz škole, gestikulirala sam da ih nasmejem, nikad se nisam predavala. I, kada sam napunila 16 godina, petnaestu sam provela zatvorena, odlučila sam da izvršim samoubistvo tako da sam popila sve dedine lekove i, naravno, oni su приметli da se nešto čudno dešava, jer sam ja inače stalno pravila buku a sada je tišina zavlada u kući. Oni su videli da nešto sa tom devojkom nije u redu, jer je ona do sada lupala po zidovima i po vratima. Šta se desilo? Otvoriše vrata, mene su našli polumrtvu, odveli su me u bolnicu gde su mi spasili život. Spasila sam se! Bio je tamo jedan psihijatar, Srbin, koji reče mojoj porodici: "Ovo dete traži slobodu, ukoliko joj ne date tu slobodu ona će opet pokušati samoubistvo, tako da joj trebate dopustiti da se vrati u školu. Ukoliko joj ne budete dozvolili da se vrati u školu ja ne garantujem da će živeti." Onda su oni odlučili da mi dozvole da idem u školu, uz služavku, ona mi je nosila torbu, tobože je ona tu da mi nosi torbu, pratili su me. Imali smo dve služavke, one bi me dopratile do škole i natrag. Sada deca bogataša to isto rade, ali u to vreme mi nismo imali

⁷ Muslimanska molitva

potrebe za zaštitu. Bilo kako, ja sam u školi imala sve petice, završila sam je sa sedamnaest godina.

I, dozvoliše mi da idem na studije, da studiram farmaciju u Beogradu. Otišla sam da studiram farmaciju u Beograd, mrzela sam farmaciju, gde ima da pesnik postane farmacist, tako ti Boga, ne može. I odoh ja za Beograd, to je bio moj oproštaj sa porodicom. Onda se u mom srcu desila velika promena, jer sve što sam ja tražila kao dete je bila ljubav, zaštita i sloboda. Sada, ovi mladi imaju sve to, ali onda ja to nisam imala, a moja porodica nije razumela da ja to tražim. Jer ja sam sve to tražila na buntovnički način, nisam znala kako da tražim ljubav a oni nisu znali kako da mi je pruže. Od tog momenta kada sam napustila svoju porodicu, ja sam tražila svoju porodicu. Čitavog života sam tražila svoju porodicu kod tuđih ljudi. Traži majku u nekoj drugoj ženi, kod majki svojih drugarica, traži oca kod očeva drugarica, traži strica, tražim čitavu svoju porodicu. Blago mog života sam tražila u Beogradu i po čitavom svetu, i kad sam ih našla, oni su otišli, oni su umrli, ali ja sada hoću da oživim moja sećanja. Ja ću da čuvam ovu decu, da znaš kako čuvam ovu decu, jer hoću da ih oživim, jer su oni stvarno bili u pravu, oni su bili dostojanstveni ljudi, u mojoj porodici je bilo samo umiranja, za 50 godina redom samo smrt za smrću. Oni nisu imali vremena i prostora da se bave jednim detetom čija je znatiželja išla preko rugovskih planina, ono je želelo da otkrije Rugovske planine.

Moj život je bio jedna velika avantura, ne znajući koliki je veliki bol moje porodice. Zamisli, preskočiću malo, jer pre dve godine smo imali jednu sunetiju te dvoje male dece koje imamo. Bilo je to prvo slavlje u našoj kući nakon 50-60 godina, zadnjih 60 godina. Znači, nijedna radost, samo smrt, smrt. I, 19. jula je bila ta svadba, bilo je to veselje, a ja sam mojoj tetki, koja je bila mnogo bolesna govorila: "Nemoj slučajno da pogrešiš da umreš pre 19-og, jer kuku tebi ako mi pokvariš veselje." Jer, uvek ti nešto pokvari veselje. Ti ne smeš da umreš, ona nije umrla. Preživela je, još uvek je živa.

Moje bežanje od kuće je primoralo mnoge roditelje da se zamisle nad svojim ponašanjem prema kćerkama. Nakon ovog mog gesta, nakon dve godine, otvorila se škola baleta za devojke. Znači, u gradu je dozvoljena škola baleta, počela je drama, dozvolilo se devojka učešćevanje u dramskim predstavama. Naravno, meni nisu dozvolili, ali drugima jesu. Ili kad smo obukle najlonske čarape, ja sam zbog najlonskih čarapa dobila batine. Kada gledam današnje devojke kako se oblače, ja ih gledam sa setom, ah, kada bi imala još jedan život i da uživam u ovoj slobodi, da budem kao današnje devojke, da oblačim šta hoću, da hodam kako ja hoću, sa tim haljinama... Jednom sam u intervjuu rekla da smo se za vašu slobodu mi žrtvovali, ne treba da nas zaboravite jer nas je to mnogo koštalo. Zbog tih čarapa ja dva dana nisam bila u školi, jer čim sam ih obukla, odrali su me od batina, tako da nisam mogla doći k sebi, tako se to desilo.

Dobro...ja sam ostavila studije farmacije u Beogradu nakon dve godine. Studirala sam psihologiju, ostavila sam psihologiju, otišla sam za Belgiju i vratila se. Napustila sam francuski i na kraju sam ostala na fakultetu za albanologiju i albanski jezik, jer sam sanjala o tome da pokažem priče babi, jer sam želela da budem pisac. Godine provedene u Beogradu su bile najljepše godine mog života; u to vreme, u bivšoj Jugoslaviji odnosi nisu bili napeti. Naravno, ne treba zaboraviti da je moja porodica bila progonjena od početka, ali ja to nisam tako doživela, jer u mojoj glavi nije bilo nijedne

ideologije osim slobode. Nisam imala neku politički ideologiju i nisam se bavila tim stvarima. Kao umetnica sam uvek bila željna da istražujem umetnost i tog čoveka kakvim me je moja baba htela napraviti. Ja sam stalno tražila da to budem. Ja sam htela da podignem nivo svesti iznad običnog čoveka. Takav život gde se samo jede, spava i udaje nije bio dovoljan. Ja sam tražila nešto mnogo više.

U Beogradu sam stekla osnove znanja, znači išla sam u pozorište, otkrila sam operu. Opera me je fascinirala, pozorište me je fasciniralo, film, održavali su se filmski festivali. Ja sam bila u društvu beogradskih umetnika u pozoristu, bila članica Udruženja “Nastojanja”; Albansko Udruženje “Nastojanja”, pisala sam za novine “Nastojanja”. Bila sam članica folklora-igrala sam. “Nastojanja”, putovali smo po čitavoj Jugoslaviji, bila sam dobra igračica i to je bila moja strast. Bili smo profesionalno angažovani kako sa “Nastojanjem” tako i sa igrama u pozorištu “Nastojanja”. Znači, sa albanskog aspekta ja sam pripadala grupi “Nastojanja” gde sam dala svoj doprinos kao student u sferama umetnosti. Takođe, objavljivala sam i na srpskom jeziku, tu sam počela da se afirmišem. Kao Albanka ja nisam imala problema jer sam im ja vraćala istom merom. Znači, u vreme kada su Albanci viđeni samo kao čistači ulica, ja nisam bila čistačica ulica, ja sam bila dete bogatih roditelje. Mi smo imali stan pod najam, nosili smo veoma dobru garderobu, studirali smo – znači, mi smo imali veoma dobre materijalne uslove tako da se nismo osećali kao čistači ulica. Ja se nisam indentifikovala sa čistačima ni sa pekarima, ali sam bila spremna da se borim protiv tadašnjih koncepata u smislu da su mi kazali da su “svi Albanci isti, samo si ti drugačija”. Ja sam se borila protiv takvih, ja nisam drugačija, mi smo svi Albanci, mi smo svi isti i svi smo dobri. I vi ste čistači, i vi ste pekari, jer oni su nas razlikovali, a ja sam se borila protiv toga, a oni bi se onda izvinuli jer sam bila na tom nivou da sam mogla da se borim protiv tog rasizma ili diskriminacije tog vremena koje ja nisam razumela dok nisam otišla za Ameriku.

Kad sam otišla u Ameriku, ja sam videla diskriminaciju u odnosu na crnce i u odnosu na američke Indijance, tada sam shvatila da sam i ja bila diskriminisana, jer kada sam videla šta se njima dešava, onda sam se pristetila da se ovo i nama događalo. I, moja patriotska svest je počela u Americi, a ne na Kosovu, ne u Srbiji. U Beogradu sam živela boemski život: tada sam svake noći izlazila sa umetnicima, putovala sam, uživala sam. A studije su bile na drugom mestu, nisu me nimalo interesovale jer nisu bile mnogo atraktivne. Ali ipak sam završila albanski jezik i knjižvnost na katedri za albanski mezik u Beogradu. I, 20. juna 1980 je otvoren konkurs za *student exchange*, *razmenu studenata* sa Amerikom: išlo se tri meseca da se nauči jezik i da se radi; ja sam iskoristila šansu jer sam htela da idem kod Miki Mause.

Čitavog života sam fantazirala da idem u Holivud i da postanem glumica ili tako nešto. I da uđem u televizor, naravno. Ali, odoh ja za Ameriku i u avionu sam sklopila pakt sa samom sobom. Šta ću ja da radim u Americi? Glumica...jezik ne znam dobro, imala sam težak akcent i moj engleski nije bio dobar, znala ukupno 50 reči; slikarka, život kao slikar je veoma siromašan, treba da patim mnogo da bi isplivala na površinu; igračica, dobila sam nekoliko kilograma, ne može. Ne mogu glumica, ne mogu igračica, ne mogu slikarka, a sa poezijom niko ne može da zaradi para za život, sa poezijom ne mogu. Hajde da postanem pisac, možda to upali – i, u avionu sam odlučila da postanem pisac. I,

kad sam stigla u Nju Jork, Nju Jork je bio *magical*⁸: velike kuće, mnogo svetla po noći. Ja sam u Nju Jorku ostala četiri dana, naravno imala sam 50 dolara u džepu koje mi je dala baba, to sam čuvala, i 50 reči engleskog što sam znala; e, s'tim sam ja stigla u Nju Jork. I prvu stvar koju sam kupila je bila majica i sat sa Miki Mausom, što me je tada koštalo 40 dolara. I, potroših sve, ostadoše mi 10 dolara za kartu do Upstate, gde sam trebala da radim u jednom hotelu za stare; meni je palo da radim u jednom hotelu za stare Jevreje, sa tim kapama na glavi. I, ja nisam imala dovoljno para za kartu, ali idući putem nađoh 20 dolara, kakva radost. Nađoh 20 dolara i kupih kartu i odoh u hotel „Upstate“. Prva stvar je bila da nameštam sobe i da odvedem ljude koji su bili hendikepirani i u kolicima u *dining room*, tu gde se jede, u salu za ručavanje i da zabavljam stare. Tu sam ja radila četiri meseca. Bilo je to jedno fantastično iskustvo jer ja nisam znala ko su Jevreji, nikad ih nisam videla, nikad ih nisam upoznala. Pošta sam ja bila muslimanka, kad sam ja shvatila što su Jevreji, bojala sam se da će me zamrzeti. Ali oni su mi pružili veliku ljubav, oni su mi pružili toliko ljubavi, toliko razumevanja da su me i naučili da učinim prve korake u Nju Jorku. Na primer, kada bi mi oni dali jedan dolar bakšiša, ja bi im rekla: „Ne, ne, nama to nije u tradiciji, moja je dužnost da ja tebe odvedem u salu, ne može!“ Vlasnica hotela mi reče: „Hej ti, ti ćeš ostati siromašna čitavog života. Zašto ne uzmeš bakšiš?“ „Ne, moj zadatak je da ih odvedem.“ Ona nastavi: „Uzmi taj bakšiš i daj meni.“ I ja bih uzimala bakšise i davala njoj. Ona je sakupila dve hiljade dolara bakšisa. Sakupljala je od mene, jer ja sa mojim moralom (smeje se), tradicija moje babe, ponašala sam se u skladu s tim, ali tamo to nije palilo. Ali ja sam to koristila, ja sam odmah počela da se ponašam u skladu sa tradicijom moje babe. Ali u Nju Jorku su počele avanture, ja sam odlučila da se ne vratim na Kosovo, ja sam htela da doživim avanture u Nju Jorku. Vratila sam se u Nju Jork iz tog sela sa četiri hiljade u džepu i odmah sam otišla u Bronks da živim, gde žive svi Albanci. Uzela sam pod kiriju jedan prazan stan, tu sam imala jednu staru pisaću mašinu. Odlučila sam da sa te četiri hiljade dolara koje sam imala, da izdajem jednu novinu koja se zvala „Glas studenta“ i ja počnem da pišem o Mikelnađelu, o filozofima, o Gandiju. Dobro, pisala sam i o mnogim drugim stvarima o kojima albanska zajednica nije imala pojma, niti je imala taj nivo i volju da uči. Ali ja sam htela da njih učim o filozofiji; tako potroših sve pare, izdala sam novine sa stotinama grešaka i išla od vrata do vrata da ih prodam. Nisam uspela da sakupim više od 20 dolara i, tako, naravno, izgubih sve pare. Samo jedan broj tih novina je odštampan, ugasile su se te novine kao i moje pare. I, počeh da radim kao konobarica, jer sam morala da jedem, nema problema. Tako su počele moje avanture u Nju Jorku.

Sudbina je htela da nađem posao dadilje, da čuvam troje dece kojima je bila umrla majka. Oni su bili Jevreji, a njihov otac je bio čuveni advokat i, tako, mene primiše na posao. Ja sam počela sa svim mojim nestašlucima. Recimo, ja sam trebala da idem na intervju, ali nisam imala šta da obučem, imala sam samo par crnih pantalona koje su skoro postale sive. Kako da idem na intervju sa tim pantalonama? Pokvasila sam ih jer kada su kvasne one izgledaju crne, obukla sam ih tako kvasne i odoh na intervju. Kada smo stigli na intervju uveli su nas u jednu sobu u kojoj su svi kauči bili beli. Kuku majko...kako da sednem na beli kauč sa vlažnim pantolonama. Sela sam sa vlažnim pantolonama, sad sam morala da igram svoju ulogu. I oni me pitaju: „Da li znaš da kuvaš?“ „Da.“ „Šta znaš da kuvaš?“ „Međunarodna, međunarodna jela.“ Šta, kakva međunarodna jela?“

⁸ Engl. magičan

“Italijanska, grčka, turska” “Koja italijanska jela?” „Špagete.” Koja turska jela?” “Musaku.” “A, veoma lepo.” I tako ja redom pričam, izgledam fantastična na tom intervjuu. Nakon pet dana mi jave da sam primljena na posao. Dođoh da radim, kuća je bila veoma velika, beli kauči, bila su dva: jedan beo drugi crni. Troje dece, fantazija. Ja pojma nemam da kuvam, ja nikad nisam skuvala ni dva jaja a kamoli nešto drugo. Ali ja sam bila prva belkinja koju su oni zaposlili, oni su bili vrlo srećni što nisam crnkinja, bila sam belkinja iz Evrope. Taj advokat je poznavao istoriju Kosova bolje od mene, imao je knjige iz svih područja, tu sam ja naučila istoriju Kosova: ko je koga ubio, kada se to desilo, persekucije, patnje. To sam naučila dok sam služila kod tog Jevreja. I šta će mi se desiti: jednog dana njegova žena mi kaže: “Jel’ znas zašto smo te primili na posao? Mnogo smo se sažalili na tebe. Tog dana kad si došla, od straha si se upišala na kauču, tako da smo morali da brišemo kauče.” Ja joj rekoh: “Nisam se upišala, već sam imala kvasne pantalone, jer bolje nisam imala.” (smeje se)

Bilo kako, to je bila moja prva avantura, a deca advokata su bila veoma draga, deca bogataša. Pošto sa i ja odrasla u izobilju, ja nisam imala osećaj inferiornosti u odnosu na njih. Ja sam bila veoma osećajna tako da sam im pričala babine priče. Oni su me mnogo zavoleli i ja sam njih zavolela. I ja bih pozvala babu telefonom i pitala je kako da napravim čufte, kako da napravim ovo, kako da napravim ono. I tako sam naučila da kuvam, kod njih sam naučila da kuvam babine stvari, malo po malo, kako da spremam pitu i oni počеше mene da tretiraju na osnovu jela koje sam ja spremala. Ovo je bila porodica koju sam ja obožavala, bila je kao moja porodica ali gde nije bilo nasilja. Bilo mi je žao, jer im je bila umrla majka, bila je bogata kao i moja. Ali, bili su obrazovani, sva pitanja su diskutovali za stolom. Znači, ja sam svoj bol koji sam doživela u mojoj porodici pretvorila u nešto drugo u toj surogat porodici, tako da sam se ponašala kao član porodice. Ali moja sudbina je bila malo bolnija, takvu sam sudbinu ja imala.

Jednog dana sam počela da idem u školu da učim *hibru*, hebrejski jezik, i, dobro sam pisala, tako da sam počela da pišem poeziju na hebrejskom jeziku. Po danu sam radila sa decom, noću sam išla da učim jezik *hibru*. Dok sam išla, jedne noći su me pregazila kola, to sam nekako bila predvidela, nekako sam osećala da će mi se nešto desiti, i, dok sam prelazila ulicu ukočiše mi se noge i kola me udariše, znala sam da će me udariti. I, imala sam osećaj da umirem, pre smrti. Znači, meni je duša izašla iz tela pre nego me auto udario, i ja sam to doživela. Videla sam čitavu planetu, videla sam kuću gde sam rođena, videla sam kuću gde živim, videla sam moje telo, učinilo mi se mnogo malim. I pomislih, znači tu je bilo to, a? Izgledalo je kao oko, sve sam videla, ali je telo bilo slobodno, nije bilo ničim ograničeno. I u tom trenutku me udariše kola, pala sam na kola, ostala u tom položaju, dok nisam čula jedan užasan glas: “*Go back, go back!*” Vрати se nazad, vrati se nazad. I ja rekoh da neću da idem. I videla sam jedan tračak svetlosti, da li je to stvarnost ili nije, ne znam, ali taj osećaj nikad ne prolazi, i kao vlas od kose se spustio i ušao u moje telo. Ja otvorih oči, a mene je držao neki čovek. Ja ga ovako uhvatih za kaput {hvata svoju bluzu} i rekoh: “*I believe in God, I believe in God*”, verujem u Boga, verujem u Boga. On mi reče: “Zatvori usta brate, niko ti to ne brani, samo ti zatvori usta.” I tu sam se onesvestila, pala sam u komu. U komi sam bila četiri sata, leva noga mi je bila smrskana, dok je gubitak sluha bio 40%; leđni pršljenovi su bili oštećeni, donji deo takođe, i ja sam od struka na dole bila paralizovana. Boravila sam u bolnici godinu i po dana. U

bolnici su me operisali nekoliko puta. Nogu su mi nekako ispravili jer mi je bila ostala ukočena, ležala sam na leđima godinu dana u bolnici i mnogo sam se mučila, nisam mogla da se pomirim sa sudbinom da sam se pretvorila u beživotno telo. Od struka na gore sam bila veoma lepa a i društvo je dolazilo da me poseti. Imala sam dugu kosu, kao mlada sam bila veoma lepa. I, ja sam se stalno smejala i šalila, a oni bi došli da me oraspolože, sedeli su sa mnom u bolnici. U bolnici sam stalo zbijala šale, pristiskala sam dugmad, moja sreća što sam bila u Americi, bolnice su bile kao hoteli. Ja bih pritislala dugme za pomoćnika lekara i podigla noge gore i rekla bi: "Pomeraj mi noge." A oni: "Nemoj bre, imamo sto drugih poslova, nemoj da nas zoveš." A ja samo „pomeraj noge, pomeraj.“

Lekar mi je bio rekao da neću moći ići bez kolica. Ako budem mogla da koristim kolica, ako budu sredili kičmeni stub da ja mogu sesti u kolica, onda će to biti fenomenalno. A ja sam rekla lekaru: „Ti grešiš, jer me Bog nije stvorio ovakvu. Ja moram da ustanem jer imam mnogo toga da uradim.“ I, ja sam nakon godinu i po dana sela na kolica uz svu moguću snagu koju sam imala i tako počela prve korake, nikad neću zaboraviti te prve korake. Trebalo mi je čitavih 45 minuta da napravim taj jedini korak. Telo me nije slušalo, sećam se da su mi suze išle, da mi je znoj curio niz šipke koje su mi bili stavili, a ja sam se mučila da napravim taj korak, ali nije išlo. Šest godina su me učili da opet hodam, ponovo sam počela da hodam, ali sam bila okovana šipkama, odavde {pokazuje od struka na dole, do nogu} do nogu dole, i, tako sam hodala. Vratila sam u kuću gde sam radila, primili su me i tako sam radila. Takva sam išla u školu, otvoriše mi se vrata škola. Jednog dana sam otišla...ovaj sin, Džoša, je bio odrastao i upisao se na "Sarah Lawrence College", a ja odem sa njegovim ocem u "Sara Lawrence" da mu sređujem stvari. Odem u *college* i ja se zaljubim u taj *college*. Bio je tako lep, kao u bajkama, te kuće... Tu je bio jedan kamen, ja sam sela na njega i zaplakala, plakala sam i plakala. Bilo je, ne nije bilo, ovo je bilo godinu dana pre nesreće. I, ja sam bila otišla da smestim tog sina, kada sam sela na kamen i plačem a njegov otac me pita: "Zašto plačeš?" Ja rekoh: "Pa ova škola je za mene, a ja sam tako siromašna, skoro kao služavka." On mi reče; "Nikad se ne zna Maljuš, nikad se ne zna." Ona me ja tako zvao, "Maljuš". Ja mu rekoh: "Nemoj da se šališ, ja ni papire nemam, ni engleski ne znam... ovo je kao iz snova, gledaj tvog sina" i počela sam da plačem. Dobro, te noći Bog je poslao veliku glavobolju ovom advokatu, da nije mogao glavu podizati. Koledž je imao običaj da pozove nove studente sa porodicama da slave *freshman*, dolazak studenata. I, Džoša mi kaže: "Tako ti boga dođi sa mnom, jer će svi biti sa roditeljima, dođi sa mnom." I ja kažem "Okay" i odem tamo, da jedem i da pijem besplatno. Napijem ti se ja kao top, tako, ufitiljila sam. I ja njima kažem da znam da sviram Mocarta na pijanu. Kakv Mocart, ja nikad nisam svirala na pijanu; sednem ja i kao budala sviram na pijanu. Amerikanci su dobri, mirni, iako vide da si budala, oni neće da te prekinu. Ja kažem: "*This is Mozart*", ovo je Mocart, a oni klimaju glavim: "*very good, very good*", kakav Mocart. Tu se zadesio jedan profesor, pisac, koji je me je primetio i započeo razgovor sa mnom. I ja sam razgovarala četiri sata sa Alan Gurganus-om. Šta sam pričao ne znam, bila sam nafiljena, dobro, on mi je reako: "*I love your mind*", znači- mnogo volim tvoje razmišljanje. Dobro, hvala. "Da li želiš da studiraš?" Rekoh: "Pa kako ne želim da studiram, ali nemam para." Nazovi me za tri dana, dobićeš *scholarship*, stipendiju, želim da te budeš u ovoj školi, to mi je on rekao te noći. On mi je dao vizit kartu, nakon tri dana me je pregazio auto tako da je ovaj razgovor završen. Nakon godinu i po dana, Alan Gurganus se sreo sa Džošom: "Gde je ona žena koja je bila na *party*?" Reče: "Pregazila su je kola." "Au, bre, izgubiće

dvogodišnju stipendiju ako se ne javi za šest meseci. I, zove mene Džoša: “*Please come*”, molim te hajde, “jer hoće da te vidi Alan Gurganus.” Ja sam bila sa štakama i sa šipkama. Kada me je on video, zaplakao je: “Šta je bilo?” Rekoh: “Pregazila su me kola, vidi kako sam ostala.” “Da li ćeš doći u školu?” Rekoh: “Doći ću.”

Znači, moj život se tog trenutka završio, tog trenutka je opet počeo. Škola se otvorila. Ja sam trebala sad da idem u školu, ali kako? To je bio moj san. Telo više nije imalo veze, telo nije bilo više važno. Kako da dođem do škole? Kako da dođem do te škole? I ja sam počela... Svakog dana su me odvodili na terapiju u bolnicu, tamo je bila jedna crkva, sa Jevrejima sam već završila. Sad sam počela da se bavim sa hrišćanima, crkva je bila “*First Baptist Church*”, *Prva baptisti ka crkva*. Oni su dolazili po mene, volonterski, i vodili u crkvu; tamo su me hranili a ja sam naučila Bibliju napamet. Naučila sam sve stvari o Hristu, htela sam da budem kao Hrist, jer je Hrist bio najljepši elemenat u mom životu, bio je veom lep, bila je to prava ljubav, sa Hristom sam postala drugarica. I ja rekoh: ili da budem kao Hrist ili ništa, a Hrist će mene da izleči. Bilo kako bilo, došao bi čovek i povezo kolima, a ja sam jednog dana zaplakala: “Šta ti je?” „Vala, dodelili su mi *scholarship, stipendiju*, ali da se upišem treba da platim još 1500 dolara, jer sam trebala da jedan deo platim sama. I on mi za *Christmas, Bo i*, donosi kao poklon ček na 1500 dolara od njegove žene i od njega kao donaciju. To se desilo. Sada, ja nemam 10 dolara da idem u školu. Od Nju Džersija do Bronxville, Nju Jork, mi je trebalo 10 dolara da platim voznu kartu do škole. I, odem u jedan *diner* da popijem kafu sa tim zadnjim dolarom u džepu, čitav moj život bila jedna tragedija, tragedija za tragedijom, i ja počnem da plačem. Pita me neki čovek: “Šta ti je?” “Evo dobila sam *scholarship*, primljena sam u školu, ovaj čovek mi je dao 1500 dolara, a meni je ostao samo ovaj dolar i ne mogu otići u školu.” “A da li možeš da radiš?” “Mogu da radim“, ja njemu kažem da mogu da radim a ovamo ne mogu da hodam. Dođi sutra u četiri sata da otvoriš *diner*, da otvorim restoran. “Dobro”. Dođem ja kući, izlazi komšijina žena, kakva podudarnost događaja. Izađe ona i kaže: “Umro mi je otac, a ja hoću da poklonim sve njegove stvari. Hoćeš li ti ovo biciklo? Znaš li da voziš, možda ti pomogne da vežbaš noge.” “Dobro!” Na biciklu sa vrha brda pa dole do *diner-a*, na kraju ulice, u četiri izjutra ja ispred dinera *diner-a* {rukama pokazuje put}. Kada sam stigla tamo, on je bio Grk, uvek sam imala posla sa neprijateljima, ali oni nisu za mene bili neprijatelji jer su me voleli. Ne znam, ali ja ih nikad nisam gledala kao neprijatelje.

Kada je tu ušao taj Bil on je postavio cigle duž čitavog šanka da bih ja mogla slomljenu nogu da držim na ciglama i da je ne pomeram. I, moj posao je bio da napunim koka-kole ovako {pokazuje rukama}. Nogu sam držala na ciglama, štapove sa držala po strani, a desnom nogom sam se oslanjala na šank. Sedela bih tako, uzimala prljave tanjire i dodavala drugome i praznila koka-kolu {opisuje proces rada}. I, ja sam sam zarađivala osamdeset dola dnevno. Pa onda i bakšiš koji su mi davali ljudi, niko nije primećivao da sam sakata. U dva sata sam napuštala posao, uzimala štapove, bicikl sam stavljala u taksu, jer nisam mogla da vozim uzbrdo, pa kod kuće. Počela sam da radim za čuvenu glumicu Olympia Dukakis, bila sam napustila onu prvu porodicu, čuvala sam joj decu i pripremala hranu. I, kad Olimpija nije bila kod kuće ja sam spremala jelo. Spremala sam ručak od

dva do četiri deci Olympije Dukakis. Ja sam živela iznad garaže, ali zbog toga što je garaža imala jedan prozor a kroz staklo tog prozora je prodirala mesečeva svetlost, ja sam krevet bila postavila kod tog prozora. Gledala bih mesec i zvezde kroz taj prozor i pisala poeziju, pisala sam. Zbog tog prozora sam živela u toj garaži bez ičega, samo zbog pogleda kroz taj prozor.

Bilo kako bilo, u četiri sam išla sa štapovima i sa knjigama na leđima do autobusa, pa onda autobusom od Nju Džersija do Nju Jorka za 45 minuta. U pet sam hvatala metro da idem u Bronxville i za 35 minuta, tačnije u 17: 45, sam bila na železničkoj stanici u Bronxville-u gde bih uzela taksi do fakulteta. Od šest do devet uveče sam bila na fakultetu, pa zatim istim putem do kuće. Kući sam bila u ponoć, pa zatim četiri sati spavanja. To je trajalo dve i po godine. Tokom lečenja tela, tokom studija... te studije su bile moje bežanje od teške američke realnosti. Znači, bez papira, bez para, slabog zdravlja i bez porodice, bez ikoga, skroz na kraju svega. Bilo je fenomenalno to što sam ja imala prijatelje i što sam bežala u lepotu ovog fakulteta koji sam završila pre Džošua. Ja sam završila fakultet uz pohvale, završila sam ga u decembru 1985, počela sam '83-će, '85-te sam završila. I, '86-te sam počela master na Nju Jork Univezitetu i tu se desila jedna greška, jer sam ja aplicirala za književnost a oni me poslali na umetnost. I, ja sam završila *Performances Arts*, Pozorišnu umetnost, ne znam kako da ga tačno nazovem, zaboravila sam sada kako se tačno zvalo. Bilo kako bilo, ja sam u Americi počela da se bavim mojom profesijom tek na kraju, na samom kraju, znači 27 godina sam radila rano-razne stvari.

Bila sam *clown*, kloun; sama sa pisala svoje pesme, pisala sam poeziju. Ja sam svoje lice namazala kao *clown*, kloun, obukla sam se, istrument sam kupila sama, kastanjete za decu, sve sam sama uradila. Radila sam u Harlem-u šest meseci kao *clown* jer nisu imali para, bili su siromašni i tu je počelo moje interesovanje za humanizmom. Uvek su mi ljudi bili pri srcu, uvek sam volela da pomazem druge, jer sam ja sama mislila da sam imala mnogo sreće. Kao dete mi smo bili dosta bogati, ja sam prva imala bicikl, druga deca nisu imali bicikl, a ja bih svima davala bicikl, na kraju bi došao red i na mene da ga vozim. Znači, imala sam sreću u smislu da sam imala pogodnosti koje druga deca nisu imala. Ja sam želela da i moje drugarice imaju jer one nisu imale, nisu imale mogućnosti. Prva čokolada iz Italije - za mene, prva lutka iz Turske - za mene. Sve te stvari koje su bile važne za život ja sam želela da imaju i drugi koji ih nisu mogli imati. Ovde sam počela da ulazim u svet onih koji nisu bile te sreće kao ja. I, u Harlem sam išla svaki dan da zabavljam decu koja nisu imali šansu da slave rođendan, da plate, i ja sam to radila besplatno. I na kraju, naravno, ja sam bankrotirala jer sam morala da živim. Trebala sam da kažem Bogu: "Hej bre, zašto mi šalješ ove ideje? Zašto mi ne šalješ neke druge ideje jer ovako nikad neću zaraditi para? Okej, *give up*⁹, digla sam ruke, ostavila sam to. Čuvala sam pse, čuvala sam decu, čuvala sam stare. Pripremala sam jela, postala sam *masterchef*, *glavna kuvarica*. Od toga da nisam znala da skuvam dva jaja, ja sam naučila da pripremam razna jela. Priremala sam hranu za *party*, za sedeljke, i za to dobijala mnogo novaca koji bih potrošila na siromašne. Tako sam uvek bila bez novca i uvek sam imala novca. Nikad nisam imala, uvek sam imala. Ne znam kako da kažem.

Ova Amerika je za mene u neku ruku bila veoma dobra, jer ja sam htela da budem 'neko', da budem

⁹Engl. Predaj se

insan [čovek], to što je tražila moja baba. Posetila sam sva pozorišta, predstave sam gledala i po 20 puta. Po 20 puta, rekord je "*Phantom of the opera*", „Fatom iz opere“, koga sam gledala 32 puta. Svako ko bi mi došao u goste, vodila sam ga da vidi *Phantom*-a, znala sam pesme napamet, znala bih kad bi glumac pogrešio, sve sam znala. Sve predstave sam videla, sve opere sam gledala, sve balette sam gledala, sve što je bilo sezonsko u Nju Jorku sam gledala, ja sa svojim gostima. Sve pare koje sam zarađivala su otišle na te investicije, da se obrazujem. Završila sam master tamo. U NY sam stvarala, pisala, po danu sam radila, radila sam dva posla . Radila sam u kompaniji *Editor and Publisher Company* , koja je bila prva i jedina kompanija za novinarstvo u Americi. I, oni su se bavili istraživanjem svih novina i novinara sveta; čuvali su sve radove novinara i raznih novina. Ja sam bila menadžerica za informacije pa sam na kraju svu arhivu prebacila u elektronsku arhivu, znači kada su stigli kompjuteri. I, ja sam mogla da vrlo brzo šaljem potrebne informacije novinarima. I, jednog dana sam u arhivi pronašla jednog starca, oca *Public Relations*, odnosi sa publikom i marketing, imao je 94 godine, Edvard Bernis [Edward Bernays] i ja rekoh: i ja ću to da radim. On je bio unuk Sigmund Frojda [Sigmund Freud]. Ja hoću da intervjušem Edvarda Bernisa, jer sam otkrila da je živ, bio je u Bostonu, blizu Harvarda. I ja ga pozovem telefonom, on mi kaže da dođem i ja odoh. Edvard Bernis je ostao fasciniran mojom vitalnošću, kako sam mogla prvo da se izlečim, da se podignem i da se toliko mnogo borim. I, on je mene naučio 12 pravila za uspeh. Kako da uspem; ja sam ostala tri dana kod Edvarda Bernisa, u njegovoj kući, kod tog starog čoveka. On je bio pripremio jednu smrznutu ribu iz zamrzivača, polu pečenu i naravno ja je nisam mogla jesti. Pozvao je sve ove profesore iz Harvarda i svi su jeli osim mene. Rekoh: "Ovo je smrznuto. " On reče: "This is good for you", ovo je dobro za vas. (smeje se)

Bilo kako, on mi dade osnovna znanja o tome kako postići uspeh, kako može sa pozitivnim razmišljanjem i strategijom čovek da eliminiše sve svoje sumnje koje ima u glavi. Nikad neću zaboraviti, to je bio početak mog profesionalizma. Vratila sam se, objavila sam taj intervju i počela da radim sa izbeglicama, da ubedim izbeglice da mogu promeniti život. Bilo mi je ušlo u glavu da to radim sa izbeglicama: "Hajde more, jer možete da promenite život." Naravno da su mnogi od njih promenili svoj život, pristupajući pozitivno, sa ljubavlju, sa ljubavlju... Znači, svu porodičnu ljubav koju sam imala prenela sam na izbeglice i emigrante. Zbog toga sam naučila sve američke zakone, sve sam naučila, jer sam morala da regulišem svoj status, a da regulišem svoj status naučila sam sve zakone. Kad sam naučila sve zakone, počeo je rat na Kosovu, ali pre početka rata na Kosovu, počeli su dolaziti emigrati. Svi advokati Albanci su im uzimali po deset hiljada dolara i ništa nisu rešavali. Ja sam počela da im sama sređujem papire, ja sam im pisala biografije jer sam tada bila postala pisac. Beležila sam njihov život onako kako je, pisala sam na engleskom i to je izgledalo snažnije nego u stvarnosti. Više od dve hiljade ljudi su dobili politički azil sa papirima koje sam ja sredila. Sve te papire sam sređivala besplatno, uštedeli su na troškovima kojima bi platili davokate. Šta sam drugo radila? Ne znam šta sam drugo radila, radila sam puno stvari.

Ušla sam u svet emigranata i izbeglica i tu sam počela da se bavim ženskim pravima, znači, htela sam... 1993. je osnovano udruženje "*Motrat Qiriaz*"¹⁰, pošto sam ja bila glumica, bila sam

¹⁰ Humanitarno udruženje "Sestre Ćiriaz"

umetnica, uvek sam ja uređivala moje predstave. Radila sam monologe, radila sam koreografiju kola. Napravila sam pozorište, ne konvencionalno, već moderno, improvizovano i davala sam predstave po Nju Jorku i na drugim mestima. Na primer, imala sam veče poezije uz violinu, violinist je bio Belgijanac, a ja sam koristila moju poeziju, unajmili smo prostor, violina je bila bela a on skroz crn, on je bio protiv rata u Iraku. Znači, uvek sam bila protiv nečega. Protiv pritiska, protiv Iraka, protiv rata. Uvek sam bila za to.

Odlučila sam da moje predstave više ne radim sama, već da se posvetim Udruženju “Motrat Qiriazī”, njima sam ponudila, jer ako ja nastavim da izlazim u javnost kao Šćipe Maljuši, nema toliku važnost, iako ja radim pa radim. Hajde da to uradimo u ime Udruženja “Motrat Qiriazī”, vi ćete steći popularnost, a ja dobijam potreban prostor, mi ostajemo poznati kao Albanci, jer ionako ja nestajem kao Albanka, asimilacija uzima svoj danak. I oni su pristali, prvih deset godina su radili na volonterskoj osnovi, a mi smo te '93-će, okupile prvih trista žena i tako je počela zajednica da se budi, počele su žene da se obrazuju. Radili smo danju i noću.

Kada je počeo rat, pozvala nas je država, jer smo bili jedina organizacija žena, i rekla: “Mi ćemo vas finansirati, daćemo vam 190 hiljada dolara, a vi treba da se bavite izbeglicama, da ih naučite da obavljaju stvari koje će im pomoći da se zaposle. Vi dajte sredstva da oni mogu da se zaposle, vi nastavite da radite, evo para. Pozvaše me u Udruženje i rekoše: “Izabrali smo te za izvršnu direktoricu, hajde”. Veze sa mozgom nisam imala gde da počnem, trebala sam početi iz početka, organizacija, kakva organizacija... ja sam bila na predstavi. I ja odoh, uzesmo jednu kancelariju u hotelu „Nju Jorker“ i tako smo počeli.

Od jednog radnika na 16 radnika i u toku jedne godine uspela sam da ostvarim budžet od milion i osamsto hiljada dolara. Otvorismo tri kancelarije, imali smo 22 programa godišnje. Ni država nije imala 22 programa godišnje, tako da smo uspeli da mobilishemo zajednicu od oko 300 hiljada ljudi u Nju Jorku. Učestvovali smo u demonstracijama, povećali smo fondove, ja sa ove predstave realizovala zajedno sa Olimpija Dukakis, Vanessa Redgrave, Eve Ensler i sa mnogim drugim čuvenim ljudima, njima je bilo mnogo žao albanskog naroda. Šta sam pričala? Rekla bi: “Hajde, hajde da napravimo predstavu, hajde, da prikupljamo fondove.” Jednu predstavu smo dali na Brodveju, prikupili smo 26 hiljada dolara za dva sata. Tako smo prikupili mnogo para koje smo na Kosovo slali preko Udruženja “Motrat Qiriazī”. “Motrat Qiriazī” na Kosovu su nam mnogo pomogle dok smo bili tamo, savetovale su nas tako da smo započeli saradnju sa Igbale Rugovom, Safete Rugovom, sa Martom i mnogim drugima, ali čijih se imena trenutno ne sećam.

Moj povratak na Kosovo se zbio nakon 15 godina, 1995. kada su me dočekali kao princezu, to nikad ne zaboravljam. (plače) Bio je to mnogo bolan povratak zbog toga što sam ja mnogo volela svoju zemlju i moj narod, ali sam htela mnogo više. Nisam mogla da trpim bol koji je imala moja porodica i svi moji ljudi. I, Igo i Safeta, tada su izdale svoju prvu knjigu poezije “Za tebe”. Safeta mi je ukrala rukopis poezija kada je bila u Nju Jorku, ukrala je jer ja razbacujem stvari bez veze, ne gledam gde ih ostavljam. I, donela je na Kosovo moj rukopis i organizovala je večeri poezije dok su još ovde bili srpski vojnici sa puškama. Mene nisu Srbi dirali dok sam bila na Kosovu jer nisam izgledala kao neka Albanka koja dolazi iz Amerike, više sam ličila na neku Škinu [Srpkinju]. Ja sam išla slobodna

po Peći, a oni misleći da sam Srpkinja, nisu me dirali.

Veće poezije u Peći je održano u nekom kafiću pored reke, zatvorili su bili prozore... Zatvorili su bili prozore crnim zavesama i nisu smeli da pale svetla da ih Srbi ne primete - pod svetlošću sveća smo čitali poeziju. Ja nisam imala snage da čitam svoju poeziju tako da su neke žene čitale moju poeziju dok je neko to pratio uz pijano. Znači, toliko je bila izražena ta želja da očuvaju umetnost živom, da ožive uspomene. I ja to ne mogu zaboraviti, ja nisam mogla da se upustim u te moje uspomene, nisam imala snage, one su za mene bolne, veoma bolne. Izbegavala sam da se vratim, pitali su me zašto se ne vraćam na Kosovo? Nisam imala emocionalnu snagu da se vratim, nisam mogla da izdržim bol mog naroda.

Sa aktivnostima u Udruženju "Motrat Qiriazhi" smo počele 1993. kada su neke žene iz zajednice preduzele korake da osnuju udruženje. Ščipe Biba je bila osnivač Udruženja, dok sam ja bila umetnica koja je lično davala predstave. Ja sam im se pridružila jer sam bila mnogo kreativna, tako da smo mislile da bi bilo dobro da organizujemo razne predstave i da što je moguće više okupimo zajednicu. Sećam se da kad smo objavili osnivanje Udruženja "Motrat Qiriazhi", došlo je trista žena i...kada je u jednom restoranu zapevao Šaćir Gaši pesmu nazvanu "La ron dine"... Svi muževi su poludeli : "Šta vi hoćete sa našim ženama? Zašto zovete naše žene?" To veče je proteklo veoma dobro, ali su nas ledećeg meseca ometali. Opet smo se skupile, opet su pale sumnje šta to mi radimo, šta se tu priča, da slučajno ne činimo nešto loše. I, odlučismo da nagradimo muševce, sve one muškarce koji su bili aktivisti u zajednici. Pozvali smo ih i dodelili im priznanja na drugoj organizovanoj večeri, kako bi se oni uverili da to što mi radimo nije ništa loše, naprotiv, želimo da služimo našem narodu sa informacijama koje su im potrebne. I aktivnosti su počele, sećam se novina "Iliria", nakon što su primili priznanje oni su nam ustupili dve srednje stranice svake nedelje da bismo pisale o našim aktivnostima. Televizija "Viktoria" nam je ustupila 15 minuta programa da bi izvestile o našim aktivnostima u našoj zajednici, tako da smo mi počele sa velikim brojem aktivnosti. Tokom rata, izbeglicama....mi smo radile volonterski jedan čitav niz godina, od 1993-te do 1999-te, šest godina zaredom, stalno smo održavale razne manifestacije, aktivnosti, pomagale smo ljude u prevođenju, i u slučajevima kada su tražili politički azil, kada su se prijavljivali institucijama za emigraciju. Bile smo im kao majke, bile smo otvorena vrata za zajednicu. Mi nismo imale kancelarije, već smo radile kod kuće i ljudi su znali gde da nas traže. Znali su gde da nas traže, tako da smo funkcionisale kao jedan centar. Pred sam početak rata, počela je naša glavna aktivnost kada su stigle izbeglice. Pre nego što su došle izbeglice, mi smo organizovale koncert klasične muzike gde su se skupili umetnici Albanci iz svih krajeva, iz Tirane, iz Pariza, iz Irske, iz Grčke, sva velika imena su učestvovala na koncertu ozbiljne muzike, koji je održan nedelju dana posle ubistva porodice Jašari, i te noći je bilo kao da se održao mevljud¹¹ takav je bio doživljaj, tako da je sve zvučalo tužno, od čiftelije do Mocarta, i mi smo te noći osetili nacionalno ujedinjenje preko umetnosti. Jedno oplakivanje porodice Jašari. Tako, mi smo bili veoma povezani sa Kosovom i sa svim patnjama našeg naroda na Kosovu i sve ono što su doživljavali tamo mi smo preživljavali slično, jer smo ovde imali porodice, ovde smo imali društvo i što smo žalili narod.

¹¹ Muslimaski: parastos

Država nam je 1999. dala neke fondove, 120 hiljada dolara da otvorimo kancelariju za izbeglice sa Kosova i mi smo sa tim malim fondom otvorili kancelariju sa dvoje ljudi. Bila sam ja i Venera Bekteši, jedna mlada devojka, i za samo godinu dana mi smo taj fond uvećali na milion i 800 hiljada dolara. Onda smo primili na posao 16 radnika koji su bili izbeglice, otvorili smo tri kancelarije, emitovali smo naš televizijski program, imali smo naš radio-program, imali smo nas list "Shpresa", „Nada“, koji je deljen po čitavom svetu. Imale smo 22 aktivnosti od dece do majki, aktivnosti u oblasti obrazovanja, prilagođavanja životu u Americi, aktivnosti za zapošljavanje, sve aktivnosti koje su potrebne jednoj zajednici. I tako smo počele da uzdižemo zajednicu, da je podržavamo, da je zabavljaju naši umetnici - mi smo to godinama radili. Pre nedelju dana, Udruženje "Motrat Qiriazhi" je proslavio 20 godišnjicu rada, koje i sada radi tu i tamo, u otežanim uslovima, jer su fondovi završeni, program je završen, jer su se ljudi vratili po kućama ali poneko i dalje radi volonterski. Tokom ovog perioda mi smo se mnogo namučile, održavale smo veze sa Udruženjem "Motrat Qiriazhi" na Kosovu, preko kojeg smo slali mnogo fondova iz Amerike na Kosovo, zatim smo zvale u goste ove sa Kosova da bi zajednicu obavestili o stanju i na taj način su motivisali zajednicu da nas ne zaboravi. Bile smo tu kada bi neko umro, kada bi se neko rodio, kada su se venčali, kada su se razdvajali, naše udruženje je bilo tu gde je trebalo pomoći bilo koju porodicu. Pomagali smo decu koja su trebali da se operišu od srca, pomagale smo u školovanju, davale smo razne stipendije.

Sećam se jednog slučaja kada sam došla 2003. Došla sam sa grupom mladih iz Amerike da budemo sa siročadima iz Male i Velike Kruše, bili smo doneli mnogo knjiga i robe za siročad. Došli smo iz Turske autobusima i kada smo se zaustavili na Kosovu, naravno u ovim autobusima je bilo i trgovaca koji su išli da kupuju robu u Tursku, kada smo se zaustavili na granici, mnogo smo se bojali da ne oduzimaju robu koja je dolazila iz Turske. Mi smo se zaustavili, imali smo oko 20 velikih kofera za siročad, a nas je bilo oko 25 mladih od 15 do 20 godina. I, nakon sat vremena čekanja, došao je jedan mladić i pitao: "Ko je ovde Šćipe Maljuši?", ja sam izašla. On reče: "Šćipe Maljuši, da li mogu da te zagrlim?" (nasmejala se) Rekoh: "Možeš brate moj, možeš. Hajde, srećno bilo, a ko si ti?" Reče: "Ja sam dečko koga si ti zaboravila, ali je tebe nisam jer si mi ti dala stipendiju kada sam bio u Americi u srednjoj školi i ti si me upisala na fakultet. Ja sam završio fakultet a danas sam direktor na granici. Zato, dobro došla na Kosovo. Koji je tvoj autobus.?" "Ovaj", "Ne dirajte ovaj autobus!" Rekoh: "Spasio si siročad brate, jer ove torbe nisu ni za mene, ni za vas, već za siročad." Reče: "Ništa ne brini, samo napred." Suze su mi navrle na oči, šta znači kada se učini nešto dobro, to se nikad ne zaboravlja. Ja sam bila zaboravila tog dečka, nisam znala ni ko je on, a takvih slučajeva je mnogo, jer Udruženje "Motrat Qiriazhi" je pomagalo ljudima.

Donjeta Beriša : Koje uspehe vi smatrate najvećim?

Šćipe Maljuši: Vala, kada sam ja bila dete, imala sam veliku želju da naučim sve jezike sveta, na kraju sam uspela da razumem sve svetske jezike kroz jednu reč: ljubav. Jer ljubav je kod svake nacije, svake države, kod svake rase ista, i svaki čovek to prepoznaje bez reči. Uspela sam da pružim i da prihvatim ljubav od svih različitih nacija. Mislim da je moj najveći supeh to što sam uspela da moju ljubav prenesem van svih granica i da budem ambasador naroda za humanost i

ljubav; taj veličastveni osećaj za ljubav smo nasledili od naših dedova i pradedova. Ja sam se mnogo trudila da sačuvam te vrednosti dede i pradede i to smatram mojim najvećim uspehom. Ne pričamo o završenim školama i o stotinama diploma i nagrada koje sam dobila, to nije ništa u odnosu prema ovoj ljubavi koja gori kao vatra i koja nastavlja da gori za ljude koji su oko nas i za one koji su van zemlje. Zbog toga, ko me poznaje, bilo da je iz Indije, Avganistana, Srednjeg Istoka i svugde gde ja putujem, svako ko me poznaje misli da smo svi Albanci takvi, jer ja to tako objašnjavam. Ovo je za mene uspeh. I, postoji i nešto drugo, ja zasmehavam ljude na svim jezicima, bez obzira bili oni Kinezi ili Afrikanci, uspela sam da ih svojim humorom nasmejem, a to je veoma tezak posao. Ali, to je moj najveći uspeh - da učinim ljude da se smeju i da na trenutak zaborave patnje, na svakom jeziku i u svakoj zemlji gde ja putujem, da svi se smeju. (smeje se)

Da, bilo je to tokom rata, pre nego što je rat počeo, ja sam bila prva žena sa Balkana koja je dobila politički azil u Americi, 6 godina mi je trebalo nakon što su počeli nemiri '81-ve, kada su počele studentske demonstracije. Kada su '90-tih Srbi izbacivali ljude s posla, kada su zatvarane škole, postala sam mnogo aktivna, učestvovala sam u svim demonstracijama, pisala sam mnogobrojne članke, bio je to moj početak, angažovala sam se i kod američkih porodica, učestvovala sam na debatama na televiziji, na debatama i sa Srbima. Godina 1993. je bila ključna, kada sam počela da se bavim ljudskim pravima i kada sam učestvovala u jednoj debati na kojoj je bio i jedan advokat, Srbin, Srđan Popović, koji je bio veoma poznat i veoma sposoban, zatim ambasador Bosne i jedna ambasadorica iz Hrvatske. Ali organizatori nisu bili otišli da ih dočekaju pa je neko predložio mene i ja sam pristala da učestvujem. Nedelju dana sam istraživala, utvrdila broj ubijenih na Kosovu, broj žrtava, sve sam istraživala i naučila napamet. Muškarci iz zajednice su došli noć uoči debate i rekli su mi: "Bolje je da se povučeš, jer ako nam uzmeš obraz kuku tebi, jer je ovaj trenutak veoma važan. Neka izađe neki muškarac umesto tebe, jer si ti žensko, ti ne znaš." Ja im rekoh: "Ja ću vam osvetliti obraz." Ja sam bila napamet naučila sve rezultate istraživanja. Izašao Srđan Popović, bio je veom sposoban advokat, imao je veoma uspešan nastup, bili smo na nekom Univerzitetu, sala je bila puna, svi mediji su bili tu. Pričao je ambasador Bosne, mene se ostavili poslednju, ja sam im rekla da se ne osećam nešto dobro: jel mogu da budem poslednja. Svi su oni rekli šta su imali da kažu, ja sam razumela šta su oni rekli, kada sam ja počela rafalno...ostali su bez teskta. Niko...tišina, niko nije imao šta da kaže. Iznosila sam činjenice, ne osećanja, samo činjenice! Ove godine ovoliko njih je ubijeno, ovoliko je silovano, ovoliko su proterani iz zemlje. Šta se onda desilo? Ustala je jedna Srпкиnja i pita: "I šta vi predlažete da se učini?" Nikad neću to zaboraviti, bilo je to 1993-će, ja sam ustala i rekla joj: "Rat! Mi moramo ratovati da se spasimo." Sada ne bih rekla to što sam tada rekla, ali tada sam u srcu želela da dobijemo rat, jer patnja bila dostigla kulminaciju. I sada se sećam tog trenutka, znaš, jer mi smo bili mladi i imali jak motiv, kada sam ustala i rekla: "Rat!" Rata je bilo šest godina posle, ali kako se odvijao? Nije se desio jer smo mi počeli, već se desio zato što su nas pobedili i što su nas ubijali. Zato sam se kajala zbog reči izgovorenih u to vreme.

Počela sam da sarađujem sa raznim američkim organizacijama, a ljudi iz naše zajednice su bili radosni što sam bila na televiziji i što sam im osvetlala obraz... Bio je to jedan od nastupa koji im je osvetlao obraz. Od tog momenta je počela moja aktivnost u vezi sa ljudskim pravima. Borili smo se,

vala, srcem i dušom zajedno sa Udruženjem “Motrat Qiriazhi” na Kosovu, mnogo smo radile. Uljučilo se i udruženje *Women’s Commission*, *Komisija* ena, iz Nju Jorka, bila je tu pokojna Meri Dijaz [Mary Diaz], jedna veoma sposobna žena koja je pomagala emigrante, izbeglice, sve. Ona je mene mnogo volela i mnogo mi je pružila. Kada je izbio rat, ona me je poslala u Albaniju zbog izbeglica. Ja do tada nisam imala iskustva sa izbeglicama. Ali ona je verovala da ću ja izaći na kraj, i zato me je poslala. I tako, ja stigoh u Albaniju zajedno sa izbeglicama, prikupili smo mnogo fondova, raspodelili smo fondove, otkrili smo nepravde koje su nanete izbeglicama u Albaniji. Otkrili smo mnogo stvari... Tako, uradili smo mnoge stvari i ja sam se osećala mnogo ponosnom. Nažalost, razbolela sam se u Albaniji, tako da sam bila primorana da prekinem radi i da se vratim. Ali, vratile smo se opet kasnije.

Prvog dana nakon oslobođenja Kosova, mi smo ušli zajedno sa Udruženjem “Motrat Qiriazhi”, zajedno sa voskom. Nakon vojske, mi smo bili prvi koji smo ušli na dan oslobođenja. Dok sam išla ulicom u Prištini, odmah su mi prišli: “Ah, Šćipe Maljuši, dobro došla u zavičaj.” Nisam znala ko je. “Jel mogu da te zagrlim, bre?” “Može bre bac¹², zagrljaj.” I on me je zagrljao. “Eh, dala si nam nadu u Albaniji bre, spasila si nas u Albaniji.” Ja ih nisam spasila, ali ponekad jedna topla reč spašava život, zbog toga što daje nadu. I te reči su davale nade ljudima, pa im je izgledalo da sam ih ja spasila. Tako da i dan danas se nešto slično dešava sa ljudskim pravima. Sada sam van granica Kosova, van granica Balkana, putujem po svetu. Ja se ne borim emocijama za ljudska prava, ali koristim emocije za lečenje i za rehabilitaciju kao i za iznošenje činjenica da ljudu koji ih čuju ostaju bez reči. Jer svako ima neki problem. A ljudska prava se zloupotrebljavaju u mnogim zemljama na razne načine, zato je naš zadatak, posebno nas aktivista, da se bavimo tim pravima.

Donjeta Beriša: Kažite nam nešto o vašem iskustvu u radu u bazi u Harlemu.

Šćipe Maljuši: Kada sam se vratila na Kosovo, tražili su od mene da radim u vojsci... u NATO-u, u Bonstilu, u kampu Bonstil sa Američkim vonicima. Stigli smo prvi, tamo je bilo 7500 muškaraca, a ja sam bila jedna od prvih žena tu sa njima. Tako mi Boga, nije dobar osećaj biti u jednom kampu zajedno sa 7500 muškarca. Nijednu primedbu nemam, nisu mi učinili ni najmanje zlo, ali zbog činjenice da sam okružena sa tolikim brojem muškarca nisam se osećala slobodnom. I šta da radim, šta da radim? Išli smo u razne misije po selima, jednom smo išli na vrh neke planine blizu granice sa Srbijom, gde su živeli Srbi. I, tu smo spavali - u planini, bilo je teško, svi oko mene muškarci, ja žensko. Za bilo koju biološku potrebu nije bilo lako jednoj ženi da bude u vojsci.

Dok sam radila, dođe jedan Srbin, prošao je tuda sa sedam pasa. Meni su bili pokrili ime jer nisu hteli da shvate da sam Albanka ili Srpkinja. Nisu rekli da ja znam srpski; i, u prolazu taj Srbin priča... ja sam prevodila kapetanu, pita ga kapetan: „Kako vam je ovde?“ On: „Ne pitaj, sa Albancima se ne živi.“ Kapetan je pocrveneo, jer je znao da sam ja Albanka. Ja njega pitam: “Zašto, šta su vam radili Albanci?” “Oni su divlji ljudi. Evo, ukrali su Savi sedam krava, sedam krava su mu ukrali.” Pita ga kapetan: “Da li ste obavestili KFOR?” “Jes more, obavestili smo KFOR.” “I šta je bilo? Da li vam je KFOR pomagao?” “Da, KFOR nam je vratio šest, jednu su zaklali.” (smeje se) Gleda me on u oči i

¹² Bac: način obraćanja starijem iz poštovanja

kaže: “Vidi sestro, ne dao Bog da imaš nešto sa Albancima. Čuvaj se od njih!” (smeje se) Ja mu rekoh: “Hajde, hajde, biće dobro. Nisu svi tako loši” i ostavismo ga da ide. I, razmišljam ja, kako da ubediš ovog čoveka? Na primer, ja sam se našla u nezgodnoj situaciji: niti da stanem u odbranu, niti da se angažujem, morala sam samo prevoditi. Ali žalim taj momenat, bio je to momenat koji pamtiš, jer dođe trenutak kada neprijatelja gledaš u oči a ti ga ostavljaš da prođe. I ja za sebe kažem: od tog trenutka ja se ne mirim sa uvredama ljudi nižih od mene i da ih pustim tako da prođu, jer kad se ne miriš, one su...

Posle, šta da radim, šta da radim? Pomislih, ja znam da gatam, i rekoh njima... Nisam znala šta da radim u bazi, tu ponekad ne bismo ništa radili po tri nedelje, četiri nedelje, ništa nije bilo da se radi, samo da se poludi. Hajde da im gatam u šolju, rekoh vojnicima: “Hoćete li da vam gatam u šolju?” Napravi ti se red za gatanje, proćuh se, ne pitaj. Od najnižeg do genarala su me zvali da im gatam, dali su mi dve medalje za moralnu pomoć koju sam pružala vojnicima. (smeje se) Neki vojnici su izvršili samoubistvo, bilo mi je žao. Želela sam da ih podržim, da se ponašam dobro prema njima, zato sam im pričala pozitivne priče dok sam im gledala u šolju.

Da, ja sam jedna od prvih feministkinja kada je feminizam počeo u Gloria Steinem. Eh, ja sam bila feministkinja. Šta podrazumeva feminizam? Uzdizanje žene, slobodu za žene, sloboda izbora za žene, poštovanje prema ženi, pravo žene da živi kako ona hoće. Žena treba da se ceni onako kakva je i da joj se pruži šansa da stvara isto kao i muškarcu. Čitav život mi je prošao u nastojanju da dokažem da sam ja ista kao i brat, da sam ista kao muškarci iz razloga što i ja imam mozak koji radi. Imam prava, ja sam ljudsko biće. Umesto mene ne treba niko da razmišlja, jer ja mogu da mislim sama o sebi. Nema potrebe da neko odluči umesto mene, ja odlučujem sama. Zato, ja kao pionir feminizma, ja sam primer jer sam ja sama izbrala da živim život kako ja hoću i ja živim kako ja hoću i veoma sam zadovoljna time. Sa životnim izazovima se suočavam, suočavam se sa bolestima, sa padovima, sa udarcima koje život donosi. Ali nikad se ne žalim što sam deo života, ali aman, živim život kako ja hoću - ja sam feministkinja. Ali sada se izraz feministkinja ne koristi, počeo je da se koristi na pogrešan način. Proširio se na pogrešan način. U želji da dokažu da i žene imaju prava, one su postale kao muškarci. Počeše da oblače pantalone, počehše da se ponašaju kao muškarci, počehše da se nadmeću. Zbog toga, to nije feminizam. Feminizam je postojanost žene i njeno pravo da postoji i da radi. Mi izgubismo ženstvenost u ime feminizma i tu su pogrešile sve žene, jer samo smo prolongirale stvari, jer radimo mnogo a plaćamo se manje nego muškarci. Završavamo poslove u kuću, u porodici, rađanje i stvaranje karijere. Ali, telo žene nije napravljeno tako da izdrži toliko mnogo, tako da su počele da stare pre vremena, počele su češće da se razboljevaju.

Tako da za nas, sada feminizam nije u prvom planu i žene ne znaju kojim pravcem da idu, kako da pravim imenom nazovu prava žena. Ja sam među prvima...

Bila sam na jednoj konferenciji, baš imam želju da ti ovo ispričam [obraća se kameranu]. Bila sam na jednoj konferenciji koja se zvala “Jačanje žena u Nju Jorku” i Gloria Steinem, koja je bila majka feminizma u to vreme, je bila došla da održi govor. Ona se udala kada je imala 60 godina, nije se udavala do 60-te. Kada je držala govor imala je 66 godina, muž joj je bio umro, a ona je plakala na sceni. Kada su pitali da li neko ima nešto da kaže, ja sam podigla ruku. Ja sam podigla ruku da joj

kažem kakav je ona uticaj imala na moj život. Ustala sam i rekla joj: “Vidite, čitav moj život je prošao gledajući tebe na televiziji i čitajući tvoje knjige o feminizmu. Moja majka mi je govorila: ‘Kada ćeš da se udajes?’, a ja bih joj rekla: ‘Gledaj more, ova Gloria Steinem se nije udala, zašto ja trebam da se udajem?’ I, kada sam se ja jednog dana, nakon 20 godina, vratila kući, ona mi je još s’vratiju rekla da je videla da se Gloria Steinem udala u šesdesetoj godini: ‘Hajde, hajde, ona žena zbog koje se ti nisi udala, ona se sama udala. Hajde, gledaj, gledaj!’ Ja sam se smejala i bila sam iznenađena, jer sam tu shvatila da se Gloria Steinem udala.’ Ona se nasmeja i reče: “Reci tvojoj majci, da imaš još vremena za udaju. Nemoj da žuriš, kada budeš odlučila, tada ćeš se udati.” (smeje se)

Evo ja sam sa ovime završila feminizam; kada joj je umro muž, rekla sam da je ona opet slobodna (smeje se). Eh, feministkinje nemaju potrebe da se udaju... Eh, ovo je za mene feminizam.

Imala sam fantastične snove. Želela sam da budem glumica, mislila sam, da kada budem došla u Ameriku, da ću otići u Holivud da postanem glumica. Ali kada sam stigla u Ameriku, nisam mogla da postanem glumica jer nisam znala dobro jezik, a život mi je nametnuo nešto drugo. Morala sam da živim, a da bih preživela morala sam promeniti pravac. Umesto da postanem glumica ja sam postala pisac. Drugi moj san je bio da postanem pisac. Oba sna sam realizovala: postala sam glumica i pisac, jer ja sad glumim tokom mojih predavanja koje želim da ljudi shvate. Ja sama glumim, sama pišem uloge, sama pišem dijaloge, sama pišem moje knjige (smeši se). Moji snovi su ostvareni: u Ameriku sam otišla da obiđem svet, obilazim svet i pomažem ljudima. Ovo su bili moji snovi, dosta sam stvorila, zadovoljna sam. Stekla sam slavu više nego što sam očekivala, ali ja ne živim zbog slave. Za mene je sada najvažnije da budem u službi Boga, da pomognem ljudima i u službi sam dobrog, u službi sam istine. Ovo je za mene poslednja faza života i ja želim da se moj život završi u svetlu: Da se moja ljubav pretvori u svetlost, da zgreje srca ljudi gde god idem i da im ulivam nadu. Ovo je moj posledni san i ja radim da se on ostvari. Moja istorija na Kosovu se zaustavila, ona je u mom srcu, u mojim sećanjima sa svim vrednostima mojih predaka. Pošto sam ja mnogo rano otišla od kuće, ja vašu albansku transformaciju u modernizam nisam doživela, niti sam je prihvatila jer nisam deo te transformacije. Znači, otišla sam u vreme kada su stare vrednosti bile nešto sveto. Kada sam došla, recimo, da radim u Avganistanu, te moje vrednosti i moje vaspitanje tog vremena su bili slični sa današnjim vrednostima u Avganistanu. Recimo, kada sam videla kuće u Kabulu, njihovi zidovi su bili slični našoj kući u vreme kada je tu živela naša baba, i u kojoj sam ja živela, i gde je vladao sličan miris, čak je i ponašanje tih ljudi bilo slično ponašanju moje babe. Znači, za mene, uspomene su oživele u Avganistanu i one su postale realnost. I ja pokušavam da u toj realnosti pomognem njihovu transformaciju u modernizam. Znači, ja sam samo most između uspomena i realnosti koji pomaže ljudima da pređu iz jednog u drugi period. To mi je mnogo pomoglo, jer vaspitanje koje mi je dala moja baba kao i sećanja na nju su me mnogo ojačali, pokazali su mi pravac kuda treba da idem i utisnula neke navike i način ponašanja koji su slični u bilo kojoj kulturi, tako da to ljudi prepoznaju. Zbog toga, ja vrlo lako komuniciram sa različitim kulturama, zbog ovih vrednosti i vaspitanja.

Donjeta Beriša: Koji su izazovi koji stoje pred ženama u Nju Jorku u upoređenju sa ženama ovde?

Šćipe Maljuši: Ovde na Kosovu? Aha! Vala, moji veliki problemi u Nju Jorku su rezultat različitog nivoa obrazovanja ljudi. Recimo, žene iz Albanije su bile mnogo obrazovane, bilo je veoma teško, one su iz jednog mesta gde su patile i došle su u drugo mesto gde su još više patile. Međutim, žene iz Albanije su bile mnogo pametne, one se nisu hvatale odmah za metlu, nisu odmah počele da čiste da bi obezbedile zalogaj, već su se odmah upisivale na univerzitete, trpele su mnogo i mi smo morale da se ponašamo dobro sa njima. Bilo nam je mnogo teško da im nađemo adekvatan posao, jer kada ti dolaziš kao emigrant, ti počinješ sa dna, nema tu... možeš da ima završeni master, možeš čak da imaš i završenu doktoraturu, ali ljudi nisu imali hleba da jedu jer nisu znali engleski. S druge strane, naše žene koje su pobile od rata nisu imale znanja, niti su poznavale sredstava za rad. I, mi bismo ih uzele na posao ali one nisu znale da rade, pa još su se osećale uvređenima kada bi pokušao da ih nauči, zatim tu je bilo pitanje kulture i prilagođavanja. Na primer, mi smo bili nevladina organizacija, ali smo morali da radimo profesionalno jer su nam donatori davali fondove, tražili su izveštaje, tražili su u svakom trenutku izveštaje, ali one nisu znale da prave te izveštaje. Nisu znale da rade kako treba i imale su probelma zbog prilagođavanja. Dodatni problem je bio i to što je izgledalo kao da je vreme stalo i za našu zajednicu. A ja sam htela da oni budu na nivou Amerikanaca i da njihove vizije budu mnogo šire od vizija koje je imala zajednica. Ali mi nismo uspeli da ih uzdignemo nešto više zbog njihovog otpora. Ponekad je bilo mnogo teško da sarađujemo sa njima. Želeli smo da idu napred, a oni nas vuku unazad.

Ovde na Kosovu je jedna druga vrsta muke, ovde postoji napetost između ljudi a i ljudi se plaše uspeha. Kada vide da neko grabi napred, učiniće sve da ga unište jer su navikli da budu žrtve. A kad je čovek žrtva, on ne vidi svetla, samo sedi, plače i kuka - sve oko sebe vidi samo crno. I za ono što je dobro, kaže da je loše. Tako da... Kada sam došla u Veliku i Malu Krušu, bili smo u obe... Kakva se samo tragedija desila tim ljudima tamo tokom rata: ubijeni su svi muškarci, ostale su žene bez ikakvih mogućnosti za život, bez sredstava, bez ičega u jednoj totalnoj depresiji. Kako da njima kažem: "Da li vi možete da radite?" Eh, Marta Prekvukaj je radila s'tim ženama, jedna fantastična žena koja se nikad nije predavala. Na primer, ja ne bih mogla imati takvo strpljenje sa njihovom depresijom, ali ona se nikad nije predavala. Evo vidite šta te žene iz Kruše rade nakon deset godina: otvorile su biznis, prodaju sir, mleko, kiselo mleko, turšiju, idu na konferencije širom zemlje i predstavljaju svoje proizvode. Jel' vidite da može? Stale su na svoje noge jer su shvatile da dok god sebe gledaju samo kao žrtvu, ni Bog im ne pomaže. U trenutku kada preuzmete odgovornost, sva vrata počinju da se otvaraju. Žene iz Kruše su postale primer, one su primer kako može da se život pozitivno promeni. Zato je potrebno strpljenje, treba vremena da se postigne cilj, to traje čitavog života, nikad se ne završava, ne završava se ni tokom životnog veka jednog čoveka, ne završava se ni tokom životnog veka hiljadu ljudi, već je to jedna reka koja se teče, teče i teče, dok se čitava kultura menja vremenom. Evo, vreme moje babe je nestalo i svi ti ljudi si nestali, i kultura je nestala, a kod mene je ostala kao uspomena i kada ja budem otišla i one će nestati. Nema više, ništa neće ostati. Recimo, te žene na toj slici [pokazuje na zid] su žene iz prošlosti. Sve su skoro nestale, osim njih dve koje su još žive. Ja sam sliku postavila tu da se prisetim da sam ja njihovo seme. Da ne bi zaboravila vrednosti ponašanja, strpljenje, nadu i lepotu. Imale su lepotu, imale su ljubav, imale su dobrotu, jer niko ne bi seo da sam pojede zalogaj a da ga ne deli sa drugima, sa komšijom, brinuli su o komšijama. Danas toga nema, danas smo samo za sebe, čak neki ni za sebe

nisu. Zato treba imati mnogo stpljenja da bi nešto promenili (nasmejala se).